

Asianization of the Persian Gulf: Political–Economic Factors Affecting the Asianist Approach of the GCC Countries

Fariborz Arghavani | Associate Professor, International Relations, Shiraz University, Shiraz, Iran
Pirsalami *

Ali Dehghan | Master Student, Regional Studies, The Middle East, North Africa, Shiraz University, Shiraz, Iran

Introduction

Traditionally, the strategic and tactical communications of the member states of the Persian Gulf Cooperation Council (GCC)—both before and after gaining independence in the 1970s—have predominantly adhered to Western approaches and attitudes. Notably, there has been a significant shift in the foreign policy and economic perspectives of the member states. This shift is characterized by an increased focus on fostering economic–political interactions with the Asian super-region, particularly the East Asian subregion (e.g., Japan and China). This shift is evident in collaborative mega-projects such as the Belt and Road Initiative, China’s Arab Policy Paper, and increasing relations in different fields. The new policy reflects a discernible shift in discourse and a departure from purely Western

---

* Corresponding Author: farghavani@shirazu.ac.ir

How to Cite: Fariborz Arghavani Pirsalami & Ali Dehghan, (2024), “Asianization of the Persian Gulf: Political–Economic Factors Affecting the Asianist Approach of the GCC Countries”, *Political Strategic Studies*, 13(48), 223-266.
Doi: [10.22054/QPSS.2023.73250.3216](https://doi.org/10.22054/QPSS.2023.73250.3216).

perspectives, heralding a transition to emerging economic and political views within the Asian super-region, while maintaining relations with Western powers, such as the United States. The present study aimed to examine the political–economic factors accelerating the Asianization of the GCC members and steering them towards new Asian partners. The central question is: What political–economic factors have contributed to the Asianization of the Persian Gulf and the shift of focus of GCC members towards Asian partners? The article posits that the shift in the foreign policy of GCC members can be attributed to the influence of various factors associated with individual, societal, and governmental levels, as well as the factors relating to roles and the structure of the international system.

Theoretical Framework

It seems that a multi-causal explanation of how the GCC countries engage with emerging Asian powers, as well as their gradual foreign policy shift from the Western block towards Eastern powers, necessitates an approach that takes into account both macro and micro perspectives. To conduct a multi-causal explanation of Asianism in foreign policy actions and behaviors of GCC states, the present research integrated macro-level analytical components, such as the influence of the international structure, and the micro-level factors such as the roles played by leaders, governments, and society. Given its inclusivity and theoretical breadth, the theoretical framework could offer more analytical possibilities to address almost every component and factor involved in Asianization of the Persian Gulf.

Materials and Methods

To address the research question and test the hypothesis, the study relied on the descriptive–analytical method and causal inference, adopting a multi-causal approach at both micro and macro levels.

Results and Discussion

The Asianization of the Persian Gulf region, influenced by various political–economic requisites, stands out as the most pivotal political and diplomatic shift experienced by the Arab countries in the region. The end of the Cold War in 1991 marked a transition from a bipolar to a multipolar international system. Amid the struggle of the Western bloc for supremacy during the Cold War, Asia embarked on a decisive path of growth and prominence in the 1960s and 1970s, diverging from the prevailing Western current. As an ancillary consequence in the international scene, regionalism has emerged in Asia, with a focus on East Asian actors. With the rise of the emerging pole of power in East Asia over recent decades, the Asian super-region is actively working to shape the new international order and extra-regional agendas, leveraging increased economic power and the ability to shape the discourse at the international level. The economic rise of China, alongside Japan, South Korea, Taiwan, and India, which accounted for a third of the world’s gross domestic product in 2000, heralded the participation of the Asian super-region in the international order. These developments gave rise to Asianism as an alternative to the Western framework as well as a successful model of economic development at both regional and extra-regional levels—which could expand the influence and reach of Asian countries in shaping political agendas and the then new international order. Therefore, Asianization can be viewed as a transitional process that includes the divergence of governments at regional and international levels from the dominant Western current in political, economic, cultural, and military arenas, leading to the increased role and dominance of Asian alternatives over recent decades.

The research findings highlight that beyond historical interactions in cultural, energy, commercial, and military areas, several factors have contributed to the Asianization of the GCC members. The factors include a generational shift among the GCC leaders, the necessity of fostering a productive economy to ensure the survival and legitimacy

of the Persian Gulf states, and global developments in the international structure such as the acceleration of power shift from the West to the East, the remarkable rise of China, and the need for regional balance. In recent years, these factors have resulted in the stabilization and acceleration of the Asianization among the GCC member states. Notably, the contribution of the international structure is significantly more influential than other variables. The ongoing transition and structural changes within the international system have not only shaped the evolving attitudes of new GCC leaders towards economic functionalism and international cooperation but also imposed certain requirements at the regional and international levels that could further propel the Asianization process. The latter include alliances and coalitions with Eastern powers while balancing against Iran. The variable of structural changes even becomes more significant when considering its constitutive role in shaping the future of Gulf–Asian relations.

Conclusion

Currently, the process of Asianization in the Persian Gulf is intertwined with the broader global trend of Asianization. Nevertheless, it appears that the GCC countries will continue to consider their relationships with the US and the West as crucial, particularly in military-cum-security domains where they largely rely on the US and Western partners. However, the increasing economic and political dependence on the East is influenced by evolving requirements, suggesting that international–regional connections will ultimately lay the foundation for the all-round dominance of Eastern powers, such as China, over the Western and security configuration of the Persian Gulf.

Keywords: Asianization, GCC, Oil, China, East

آسیب‌پذیری شدن خلیج فارس؛ تبیین مؤلفه‌های سیاسی - اقتصادی مؤثر بر جهت‌گیری آسیایی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

فریبرز ارغوانی پیرسلامی * دانشیار روابط بین‌الملل دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

علی دهقان دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، خاورمیانه و شمال
افریقا دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

فرایند آسیایی‌شدن منطقه خلیج فارس تحت تأثیر الزام‌های گوناگون سیاسی - اقتصادی، بی‌شک مهم‌ترین چرخش سیاسی - دیپلماتیک کشورهای عربی این منطقه از زمان تأسیس تا به امروز بوده است. رابطه میان آسیا و خلیج فارس که از دهه‌ها قبل آغاز شد، امروزه تحت تأثیر عواملی چندگانه به مرحله‌ای نوین از تکامل خود رسیده است. این نوشتار با اتکا بر روش توصیفی - تحلیلی و با اتکا بر روش استنتاج علی و بهره‌گیری از رویکرد چندعلیتی خرد و کلان درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که چه مؤلفه‌های سیاسی - اقتصادی منجر به آسیایی‌شدن خلیج فارس و چرخش اعضای شورای همکاری خلیج فارس به سوی شرکای آسیایی شده است؟ ادعای این مقاله آن است که افزایش توجه سیاست خارجی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به روابط آسیایی ناشی از تأثیرگذاری مؤلفه‌هایی در سطوح فرد، نقش، جامعه، دولت و ساختار نظام بین‌الملل است. یافته‌های این پژوهش بیانگر این است که فارغ از تعاملات تاریخی در زمینه‌های فرهنگی، انرژی، تجاری و نظامی؛ عواملی نظیر تغییر نسل در رهبران شورا، ضرورت ایجاد اقتصاد مولد و تضمین بقا و مشروعیت دولت‌های خلیج فارس در کنار تحولاتی در سطح ساختار بین‌المللی از جمله تسریع انتقال قدرت از غرب به شرق، خیزش خارق‌العاده چین و ضرورت موازنه‌سازی منطقه‌ای منجر به تثبیت و تسریع آسیایی‌شدن اعضای شورا در سال‌های اخیر شده است.

واژگان کلیدی: آسیایی‌شدن، شورای همکاری خلیج فارس، نفت، چین، شرق.

مقدمه

با پایان جنگ سرد در سال ۱۹۹۱، کالبد قدیمی نظام بین‌الملل دوقطبی، فرایندی از گذار و تبدیل به یک نظام بین‌المللی چندقطبی را تجربه کرد. در هنگامه نزاع و مبارزه جهان غرب برای تفوق و چیرگی در دوران جنگ سرد، آسیا از دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی مسیر رشد و ظهور قاطع خود را در تقابل با جریان مسلط غرب طی کرد. از آثار ثانویه این تحولات در عرصه بین‌المللی، ظهور الگوی منطقه‌گرایی در آسیا با محوریت کنشگران آسیایی در شرق آسیاست. از این‌رو ابرمنطقه^۱ آسیا با پیشروی قطب نوظهور قدرت در شرق آسیا طی دهه‌های اخیر با فزونی قدرت اقتصادی و قابلیت گفتمان‌سازی در سطح بین‌المللی، درصدد شکل‌دهی به نظم بین‌المللی نوین و دستور کارهای فرامنطقه‌ای است. ظهور اقتصادی چین در کنار دیگر کنشگران آسیایی نظیر ژاپن، کره جنوبی، تایوان، هند و کسب یک‌سوم تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۰۰، نویدبخش نظم بین‌المللی با مشارکت ابرمنطقه آسیا بود. فرایندهای فوق‌منجر به نوعی بدیل‌سازی در مقابل غرب از دهه ۲۰۰۰ به بعد و شکل‌گیری پدیده آسیاگرایی با تأکید بر معرفی یک الگوی توسعه اقتصادی موفق در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و به تبع آن، افزایش برد و دامنه قدرت این کشورها در شکل‌دهی به دستور کارهای سیاسی و نظم نوپای بین‌المللی شد. از این‌رو می‌توان آسیایی‌شدن را فرایندی از گذار و فاصله‌گیری دولت‌ها در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی از جریان مسلط غربی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و متعاقب آن افزایش نقش و تسلط جایگزین‌های آسیایی در زمینه‌های فوق‌طی دهه‌های اخیر دانست.

تغییرهای عمده در کنش‌های خارجی و دیدگاه‌های اقتصادی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس مبنی بر افزایش تعاملات سیاسی-اقتصادی با ابرمنطقه آسیا و در رأس آن، زیرمنطقه شرق آسیا ذیل تعامل با کنشگرانی نظیر ژاپن و چین، در کالبد ابرپروژه‌های مشترک نظیر ابتکار یک جاده - یک راه، سند سیاست عرب چین^۲ و سایر

۱. ابرمنطقه اشاره به ظرفیت‌های عظیم و بالقوه ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر یک منطقه دارد که فرای ظرفیت‌های معمول و بالفعل یک منطقه است.

تعاملات فزاینده در زمینه‌های گوناگون دیگر، ناظر بر نوعی چرخش گفتمانی و جهت‌گیری از دیدگاه‌های صرفاً غربی به سوی نگرش‌های اقتصادی و سیاسی نوظهور در ابرمنطقه آسیا در عین حفظ ارتباطات با قدرت‌های غربی نظیر آمریکا است. بنابراین از دیدگاه این مقاله، کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از دهه‌های اخیر در حال چرخش به سمت آسیا و فاصله‌گیری از شرکای غربی هستند. البته این مقاله به تنوع و فراز و نشیب سطح روابط کشورهای منطقه با آسیا واقف است و نگاه یکدستی به این فرایند ندارد، اما همانگونه که در بخش آسیایی‌شدن نشان داده خواهد شد تقریباً تمام کشورهای این منطقه در حال تجربه روند فوق هستند.

با درک این تحول و لزوم تبیین روندها و دلایل، این مقاله ضمن اتخاذ الگوی مرسوم در بهره‌گیری از داده‌ها، مبتنی بر سطوح خرد-داخلی و کلان-خارجی به دنبال ارائه پاسخ به این پرسش است که چه مؤلفه‌های سیاسی و اقتصادی سبب تغییر نگاه و جهت‌گیری کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس به سمت و سوی منطقه آسیا و آسیایی‌شدن شیخ‌نشین‌های خلیج فارس شده است؟ فرضیه این مقاله آن است که کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس از دهه ۲۰۰۰ و پس از حادثه یازده سپتامبر ضمن حفظ روابط با طرف‌های غربی، متأثر از همکاری‌ها و تعاملات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی با کشورهای منطقه شرق آسیا از یک سو و از سوی دیگر تحت تأثیر نوعی وارونگی در نظم نوین بین‌المللی با تأکید بر مفهوم آسیاگرایی و تغییراتی در سطح رهبران، دولت و جوامع کشورهای GCC در حال تجربه یک چرخش گفتمانی در ساحت سیاست خارجی به سمت و سوی رویکرد آسیاگرایی هستند.

این پژوهش با هدف ارزیابی این ادعا و پاسخ به پرسش کانونی خود در چهار بخش سازماندهی می‌شود. بخش اول به پیشینه پژوهش و بررسی آثار علمی در خصوص آسیایی‌شدن خلیج فارس اختصاص می‌یابد. بخش دوم دربرگیرنده رویکرد چندعلیتی سطح تحلیل خرد و کلان‌کنش خارجی به‌عنوان چارچوب نظری پژوهش است. بخش سوم به توصیف آسیایی‌شدن خلیج فارس می‌پردازد و بخش چهارم نیز به واکاوی مؤلفه‌های سیاسی-اقتصادی مؤثر بر آسیایی‌شدن خلیج فارس اختصاص دارد.

پیشینه پژوهش

آسیایی شدن، آسیاگرایی، آینده آسیایی و قرن آسیایی در سال‌های اخیر مفاهیمی نوظهور و پرمعنا در مجامع علمی خارجی هستند که درصدد توضیح و تبیین وقایع سرنوشت‌ساز در ابرمنطقه آسیا با محوریت قدرت‌های شرقی این ابرمنطقه و فزونی نقش و تأثیر این کشورها در تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای از جمله منطقه خلیج فارس هستند.

ان جان اردهان^۱ (۲۰۲۰) در کتاب *محور خلیج به سمت آسیا؛ از تعامل تا مشارکت‌های استراتژیک*؛ در آغاز کتاب ضمن تشریح وضعیت فعلی نظم بین‌المللی مبنی بر افزایش قدرت اقتصادی و سیاسی شرق در مقابل غرب به نقش فزاینده قدرت‌های نوظهور آسیایی نظیر چین، ژاپن، کره جنوبی و هند در وقوع این تحولات اشاره می‌کند و آسیایی شدن خلیج فارس را به صورت ضمنی محصول آسیایی شدن جهان می‌داند و با اشاره به سرعت بالای توسعه اقتصادی در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، منطقه خلیج فارس را مرکز عرب جهان معرفی می‌کند.

لی چن سیم و جانان فالتون^۲ (۲۰۲۳) در کتاب *ادراکات آسیایی از امنیت خلیج فارس* به بررسی جایگاه و اهمیت منطقه خلیج فارس و شیخ‌نشین‌های آن برای قدرت‌های نوظهور آسیایی پرداخته‌اند. از نظر نویسندگان، در نتیجه تغییر نظام توزیع قدرت در سطح سیستمی و با کاهش نسبی قدرت و نفوذ ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس، اصول نظم‌بخشی که سیاست بین‌المللی در خلیج فارس را پس از پایان جنگ سرد مبتنی بر حضور بلامنازع و منافع غرب به رهبری آمریکا هدایت می‌کردند، به نفع قدرت‌های آسیایی تغییر یافته‌اند. نویسندگان معتقدند رهبران اعضای شورا ضمن مشاهده و درک برخی تحولات نظیر خروج ایالات متحده آمریکا از افغانستان، نسبت به آمریکا به عنوان یک شریک قابل اعتماد دچار تردید شده‌اند و در راستای اتکا به سایر قدرت‌های جهانی مورد اعتماد، به سمت وسوی آسیا و قدرت‌هایی چون چین و هند متمایل شده‌اند.

ماساکو ایشی^۳ و همکاران (۲۰۲۰) در کتاب *کارگران مهاجر آسیایی در کشورهای عربی خلیج فارس* به بررسی وضعیت کارگران آسیایی از کشورهای هند، بنگلادش،

---

1. N.Janardhan
2. Li Chen Sim & Jonathan Fulton
3. Masako Ishii

فیلیپین و سایر کشورهای جنوب و شرق آسیا در شش کشور عضو شورا؛ عربستان سعودی، امارات متحده عربی، عمان، کویت، قطر و بحرین پرداخته‌اند. به عقیده نویسندگان، توسعه و رشد اقتصادی سرسام‌آور اعضای شورا مرهون نقش و فعالیت‌های کاری کارگران آسیایی در این کشورهاست که در کنار منابع نفتی و درآمدهای عظیم حاصل از آن، تبدیل به موتور محرکه صنعت و توسعه اقتصادی در خلیج فارس شده‌اند.

این مقاله از حیث محتوایی با مجموع آثاری که در زمینه آسیایی‌شدن خلیج فارس نگاشته شده است از تفاوت‌های بنیادینی برخوردار است. غالب آثار نگاشته شده، توجهی به عوامل اولیه تاریخی- فرهنگی و روابط متأثر از آن میان خلیج فارس و شرکای آسیایی نداشته و فرایند آسیایی‌شدن خلیج فارس را صرفاً محدود و متأثر از روابط نفتی- اقتصادی می‌دانند. از سوی دیگر این پژوهش‌ها غالباً بر نقش تحولات ساختاری نظام بین‌الملل در آسیایی‌شدن منطقه خلیج فارس تمرکز دارند و نقش عوامل داخلی نظیر رهبران نوین، ضرورت اقتصاد مولد و غیرنفتی و جوامع نوظهور خلیجی را در نظر نگرفته‌اند. از این‌رو اتخاذ رویکردی نوین مبتنی بر روش استنتاج علی با اتکا بر داده‌های اقتصادی و تاریخی در کنار تمرکز همه‌جانبه بر طیف وسیعی از عوامل داخلی و خارجی دخیل بر آسیایی‌شدن خلیج فارس، ابتکار اصلی و نوین مقاله است.

چارچوب نظری

علت‌یابی و تبیین علل رویدادها و تحولات در ساخت روابط خارجی، اقدامات و جهت‌گیری‌های خارجی دولت‌ها در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، همواره امری دشوار و در عین حال حائز اهمیت است. طبیعت پیچیده و گاهاً مبهم رفتار و کنش‌های متعارف و نامتعارف کنشگران دولتی در جهت‌گیری‌های روابط خارجی، تحلیل‌های متنوعی از نحوه عملکرد و سازوکار تصمیم‌گیری در این عرصه را به دنبال دارد. متأثر از این ویژگی خاص در فهم و علت‌یابی نگرش‌ها و سوگیری‌های کشورهای نسبت به جهان پیرامونی و خارجی خود، تحلیلگران با رویکردها و نگرش‌های گوناگونی جهت تبیین و تحلیل نگرش‌ها و رفتار خارجی یک کنشگر روبه‌رو می‌شوند.

از این‌رو جهت ارائه تبیینی چندعلیتی و جامع از علل وقوع رویدادها و تحولات در ساخت روابط خارجی دولت‌ها؛ با سه سطح تحلیل خرد، کلان و میان‌برد مواجه هستیم

(دنمارک، ۱۳۹۵). در سطح تحلیل خرد بر تأثیر ساختارهای داخلی دولت‌ها بر کنش‌های خارجی تأکید شده است. از دید این دسته از نظریات، کنش‌ها و جهت‌گیری‌های خارجی دولت‌ها تابعی از ساختارهای داخلی و عناصری نظیر نگرش‌ها، باورها و ایده‌های رهبران، تأثیر ساختارهای بوروکراتیک و دولتی و نحوه نگرش و افکار عمومی در جوامع است. ریچارد اسنایدر از جمله اندیشمندان سطح تحلیل خرد هستند که بر نقش و تأثیر ذهنیت تصمیم‌گیرندگان بر رفتار و کنش‌های خارجی یک دولت پرداخته‌اند. سطح تحلیل کلان به تأثیر نظام بین‌الملل بر رفتار خارجی دولت‌ها اشاره دارد. اندیشمندانی چون مورگنتا، مدلسکی و کاپلان از جمله نظریه‌پردازان این سطح تحلیل هستند. حوزه روابط بین‌الملل که ساختارمحور است، بر اساس سطح تحلیل کلان به تبیین امور بین‌دولتی و فراملی می‌پردازد و مسائلی نظیر توزیع قدرت در نظام بین‌الملل یا تأثیر هنجارهای بین‌المللی بر تعامل میان دولت‌ها در سطح تحلیل کلان مورد بررسی قرار می‌گیرد (مورن و پاکن، ۱۳۹۹: ۹). از این رو ضرورت اتخاذ داده‌ها مبتنی بر الگویی میانبرد و جامع ایجاد می‌کند که با ایجاد پیوند و اتصال میان دو سطح تحلیل کلان و خرد رویکردی جامع، همه‌شمول و منسجم از تحلیل کنش و رفتار خارجی دولت‌ها که دربرگیرنده تأثیر ساختارها و عناصر داخلی یک کشور و نظام بین‌الملل است مورد توجه قرار گیرد. بر این اساس متغیر نقش مبتنی بر جایگاه مقام سیاسی و نقشی که تصمیم‌گیرنده ایفا می‌کند صرف‌نظر از تأثیر شخصیت و خصوصیات فردی آن مقام در جایگاه تصمیم‌گیری است. متغیر دولت نیز به ابعادی از ساختارهای دولتی مربوط می‌شوند که گزینه‌های تصمیم‌گیرندگان را افزایش یا کاهش می‌دهند. متغیر جامعه دربرگیرنده ساختار و جنبه‌های غیردولتی نظیر جهت‌گیری‌های ارزشی یک جامعه، میزان وحدت ملی و تأثیر انجمن‌های مردمی و گروه‌های اجتماعی غیردولتی یک جامعه بر تنظیم و تعریف رفتارهای خارجی یک کشور است. در نهایت متغیر سطح ساختار نیز دربرگیرنده مجموعه عوامل و تحولاتی است که در محیط نظام بین‌المللی تأثیرات فزاینده‌ای بر رفتار خارجی دولت‌ها به دنبال دارد.

از این رو به نظر می‌رسد تبیین چندعلیتی در خصوص نحوه مواجهه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با قدرت‌های نوظهور آسیایی و چرخش تدریجی این کشورها از قدرت‌های غربی در ساحت روابط خارجی و نزدیکی به قدرت‌های شرقی نیازمند ارائه

رویکردی تلفیقی از دو رهیافت کلان و خرد در حوزه تبیین کنش‌های خارجی این دولت‌ها خواهد بود. بر این اساس این پژوهش جهت تبیین چندعلیتی در خصوص چرایی اتخاذ نگاه آسیاگرایی در اقدام و رفتارهای خارجی دولت‌های شورا از عناصری نظیر تأثیر ساختار بین‌الملل در سطح تحلیل کلان و نقش رهبران، دولت و جامعه در سطح تحلیل خرد استفاده کرده است. در این بین به نظر می‌رسد آنچه موجب بهره‌مندی و به کارگیری چهارچوب نظری فوق در این مقاله است، شمولیت و گستره نظری آن در راستای افزایش قدرت مانوردهی و پرداختن به تمامی مؤلفه‌ها و عوامل دخیل در آسیایی‌شدن خلیج فارس است که این ظرفیت به صورت کامل در متغیرهای فوق قابل طرح و تشریح است.

آسیایی‌شدن خلیج فارس؛ اهمیت‌یابی شرق در کنار غرب

موقعیت جغرافیایی، ثروت و منابع طبیعی عظیم سه عامل اساسی در ترغیب قدرت‌های بزرگ و امپریالیسم جهانی جهت ورود و تثبیت حضور فرمانطقه‌ای خود در منطقه خلیج فارس است. این سه عامل در کنار وقوع برخی تحولات تاریخی و مقتضیات اقتصادی سیاسی گاه موجب تغییر نقش قدرت‌های بزرگ در این منطقه شده و گاه نیز موجب تثبیت جایگاه آنها بوده است. کشورهای حوزه خلیج فارس و به خصوص کشورهای عربی، حاصل تجزیه و فروپاشی امپراتوری عثمانی در سال ۱۹۱۸ با نقش فزاینده بریتانیا بودند. حضور بریتانیا در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه با اهداف و منافع استعماری نظیر سهولت دسترسی به مستعمرات خود، زمینه حضور قدرتمند این کشور به عنوان هژمون منطقه‌ای را فراهم کرد. از زمان ورود انگلستان به خلیج فارس در اوایل قرن نوزدهم، روسای قبایل به تدریج با انگلستان ارتباط برقرار کردند و به صورت تحت‌الحمایه این امپراتوری درآمدند (احمدی، ۱۴۰۰: ۸۶). این قبایل به پشتوانه حمایت قدرت نظامی و سیاسی بریتانیا، متحد غربی خود، در صدد دولت‌سازی و تحکیم پایه‌های مشروعیتی خویش برآمدند. از سوی دیگر جایگزینی ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه پس از ضعف بریتانیا متعاقب پایان رخداد جنگ جهانی دوم، معماری و نظم درون‌منطقه‌ای خاورمیانه با محوریت زیرسیستم خلیج فارس را برهم زد. تعریف منافع جدید آمریکا در منطقه خاورمیانه و خلیج فارس با محوریت اهداف اقتصادی و تضمین دسترسی به منابع نفتی و

هیدروکربنی کشورهای عربی منطقه برای دهه‌های آتی، نظم و معماری امنیتی منطقه را با قدرت جایگزین غربی دیگری رقم زد.

تحولاتی دیگر از دهه ۱۹۷۰ به بعد نظیر نگرانی کشورهای عربی خلیج فارس از گسترش نفوذ کمونیسم و اتحاد جماهیر شوروی از یک سو و از سوی دیگر وقوع انقلاب اسلامی و احساس خطر دولت‌های پادشاهی عربی از سرایت انقلاب به کشورهای خود، اهمیت اتحاد و جلب حمایت قدرت‌های بزرگ غربی نظیر آمریکا را برای این کشورها بیش از پیش افزایش داد. با این حال سیالیت و پیچیدگی سیاست و روابط بین‌الملل در خلیج فارس در دهه‌های اخیر و مشخصاً از دهه ۲۰۰۰ و حادثه یازده سپتامبر به بعد در کنار برخی تحولات دیگر در سطوح خرد و کلان سیاست داخلی و خارجی کشورهای حوزه خلیج فارس، زمینه گذار تدریجی در روابط با قدرت‌های غربی و جایگزینی قدرت‌های نوظهور آسیایی نظیر چین و هند را فراهم آورد. در واقع تحولات تعیین‌کننده روابط خلیج فارس و آسیا در وقایعی نهفته است که اولاً در اواخر قرن به دلیل معجزه اقتصادی آسیا و تأثیر واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ رخ داد و دوماً، تأثیر این رویدادها در معادلات خلیج فارس که در سفرهای متقابل مهم رهبران آسیایی و خلیجی مشهود بود (Janardhan, 2020: 13). در واقع کشورهای شورای همکاری خلیج فارس سیاست نگاه به شرق را از اواخر دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۲۰۰۰ متأثر از تسریع فرایند انتقال قدرت از شرق به غرب، سردی روابط کشورهای عربی نظیر عربستان با آمریکا به دنبال پیامدهای حادثه یازده سپتامبر و سیاست‌های دلسردکننده روسای جمهور آمریکا نظیر اوباما، ترامپ و بایدن در قبال مسائل خلیج فارس و کشورهای شورا در دستور کار خود قرار دارند. از این رو مصادیق متعددی وجود دارد که تصدیقی بر گذار تدریجی کشورهای شورا از غرب به شرق است. امروزه سفرهای مستمر و متقابل بالاترین مقامات و هیئت‌های عالی‌رتبه اقتصادی، امنیتی و سیاسی قدرت‌های شرقی به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از یک سو و از سوی دیگر سردی روابط سران قدرت‌های غربی با کشورهای شورا حاکی از تحولات عظیم و تدریجی در روابط شرقی- غربی این کشورهاست.

گرچه حضور قدرت‌های غربی نظیر بریتانیا و آمریکا در خلیج فارس اقدامی واکنشی در راستای تأمین منافع اقتصادی و سیاسی و گاه ایدئولوژیک بود اما حضور قدرت‌های

شرقی در خلیج فارس طی دهه‌های اخیر اقدامی کنشی- واکنشی با چاشنی‌های اقتصادی بوده است؛ بدین معنا که منافع و اهداف قدرت‌های شرقی محرکی برای برقراری روابط با کشورهای شورا بوده است و در عین حال کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در واکنش به این اهداف نقشی مکمل برای افزایش سهم و نقش خود در کسب منافع مشترک با قدرت‌های شرقی ایفا می‌کنند. از سوی دیگر تا پیش از پایان جنگ سرد و تحولات پس از آن نظیر رهبری بلامنازع غرب در تحولات بین‌المللی، قدرت‌های شرقی نقش فزاینده‌ای در تحولات منطقه خلیج فارس نداشتند اما امروزه گسست تدریجی زیرسیستم خلیج فارس از نگرش‌های غالب غربی و پیوستن کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس به حلقه آسیایی شدن، حول محور تعاملات چندسطحی در کنار مؤلفه‌های مؤثر و تسریع‌ساز کلان و خرد صورت پذیرفته است و جایگاه این قدرت‌ها در خلیج فارس رو به فزونی است و برای خود نقش‌هایی فرای نقش‌های مرسوم قدرت‌های بزرگ غربی در زمینه‌های صرفاً امنیتی- نظامی قائل و بیشتر در صدد کسب جایگاه‌های اقتصادی و سیاسی بلامنازع هستند. این تعاملات فارغ از مؤلفه‌های سطح خرد و کلان عبارتند از: صادرات و واردات انرژی، همکاری‌های نظامی، تجارت و سرمایه‌گذاری، مبادلات فرهنگی، نیروی کار و جریان‌های انتقال پول (Ehteshami, 2013).

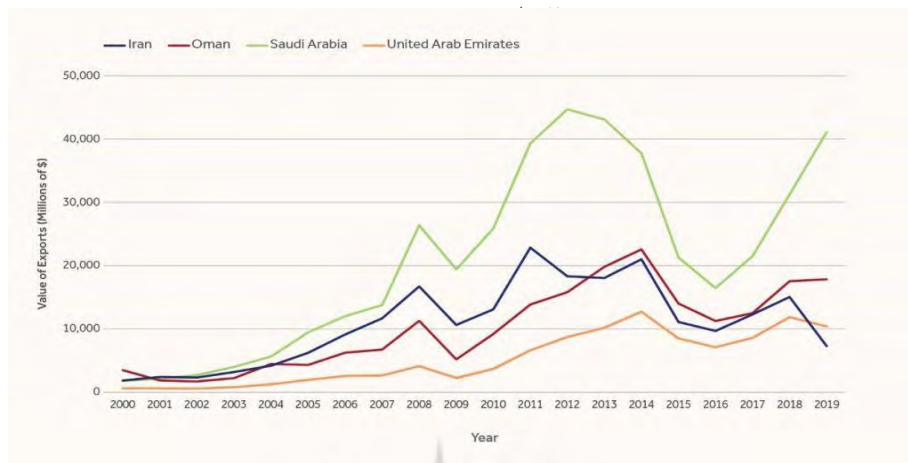
انرژی

منطقه خاورمیانه و کشورهای حوزه خلیج فارس نظیر عربستان، امارات و قطر از مهم‌ترین دارندگان منابع هیدروکربنی هستند. تجارت نفت خام بین چین و شورای همکاری از اوایل دهه ۱۹۹۰ آغاز شد (Zhang & Wang, 2021: 41). از اواخر دهه ۱۹۹۰ کشورهای عرب تولیدکننده نفت شروع به عقد قراردادهایی بلندمدت با قدرت‌های آسیایی تشنه انرژی به همان شیوه‌ای کردند که پیش‌تر با آمریکا و اروپا در پیش‌گرفته بودند (خان، ۱۴۰۰: ۳۵). از سوی دیگر چین از اواخر دهه ۱۹۹۰ به‌عنوان کشوری در حال ظهور با جمعیت عظیم و رشد اقتصادی شتابان، بیش از هر چیز به منابع نفتی برای تداوم روند پیشرفت اقتصادی خود نیاز داشت؛ بنابراین اگر بین سال‌های ۱۹۹۸-۱۹۹۱ حجم واردات نفتی چین از سعودی کمتر از یک‌میلیون تن در سال بود، این میزان در سال ۱۹۹۹ به ۲/۵

میلیون تن و در سال ۲۰۰۰ به بیش از ۵/۷ میلیون تن رسید (ارغوانی پیرسلامی و فروتن، ۱۳۹۸: ۷۶).

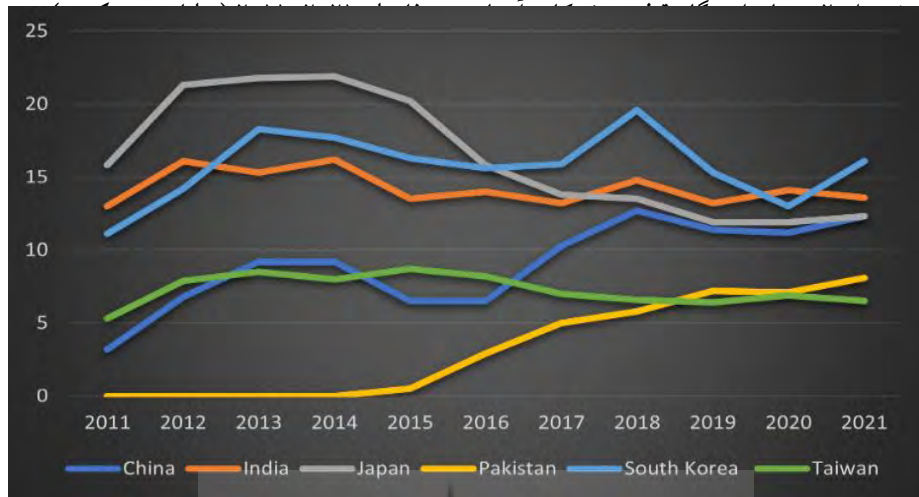
روند فوق منجر به ایجاد رابطه مستقیمی با افزایش مصرف انرژی و به تبع آن افزایش واردات نفت از خلیج فارس در دهه‌های آتی شد. در دهه‌های اخیر منابع نفتی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس تبدیل به ستون اصلی برنامه‌های توسعه نفت‌پایه چین و سایر کشورهای صنعتی جدید شرق آسیا شده است. چین و ژاپن نسبت به اتحادیه اروپا خریداران بسیار بزرگ‌تری از نفت خاورمیانه هستند و کشورهای صنعتی جدید جنوب و جنوب شرق آسیا نیز خریداران مهم‌تری شده‌اند (Wilson, 2021: 158). طی دوره ۲۰۰۵-۲۰۱۵، صادرات منطقه به چین و هند به ترتیب ۳۰ و ۴۰ درصد افزایش یافت (Janardhan, 2020: 17). بر اساس گزارش سازمان جهانی تجارت، نفت و سایر مشتقات آن، ۷۰/۶ درصد از کل صادرات عربستان سعودی را در سال ۲۰۲۰ شکل می‌دهد و چین با اختصاص ۴/۴ درصد از حجم کل صادرات عربستان به خود، بزرگ‌ترین شریک تجاری در زمینه واردات انرژی از پادشاهی سعودی است (WTO, 2022). بر اساس نمودار ۱ طی بازه زمانی دهه ۲۰۰۰ تا پایان ۲۰۱۹، میزان واردات سوخت چین از کشورهای منطقه خاورمیانه با محوریت اعضای شورای همکاری روندی سعودی را تجربه کرده است.

نمودار ۱- واردات انرژی چین از عربستان سعودی، عمان، امارات متحده عربی و ایران در

Source: mecouncil, 2022

سایر کنشگران صنعتی شده جدید آسیایی طی سال‌های اخیر تبدیل به مشتریان ثابت نفت خلیجی شده‌اند. هند نزدیک به ۶۰ درصد نیاز خود را از منطقه دریافت کرده است و پس از آن نیز ژاپن ۸۸.۵ درصد نفت خود را تأمین کرده است. کره جنوبی، سنگاپور و تایوان علی‌رغم تلاش برای تنوع بخشیدن به زنجیره تأمین خود، هنوز برای ۷۰ الی ۷۵ درصد از نیاز نفت خام خود به منطقه خلیج فارس متکی هستند (Janardahan, 2020: 17). ژاپن و هند همواره با کسب جایگاه دوم تا سوم در زمینه واردات گاز طبیعی، از بزرگ‌ترین واردکنندگان گاز قطر بوده‌اند (Samaan, 2018). در حال حاضر قطر دومین تأمین‌کننده گاز طبیعی موردنیاز بیجینگ است. به‌عنوان مثال بر اساس نمودار ۲، برترین مقاصد گاز قطر در آسیا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ (به میلیارد متر مکعب) به ترتیب ژاپن، چین، هند، کره جنوبی، تایوان و پاکستان بوده‌اند (MEI, 2022).

Source:MEI, 2022

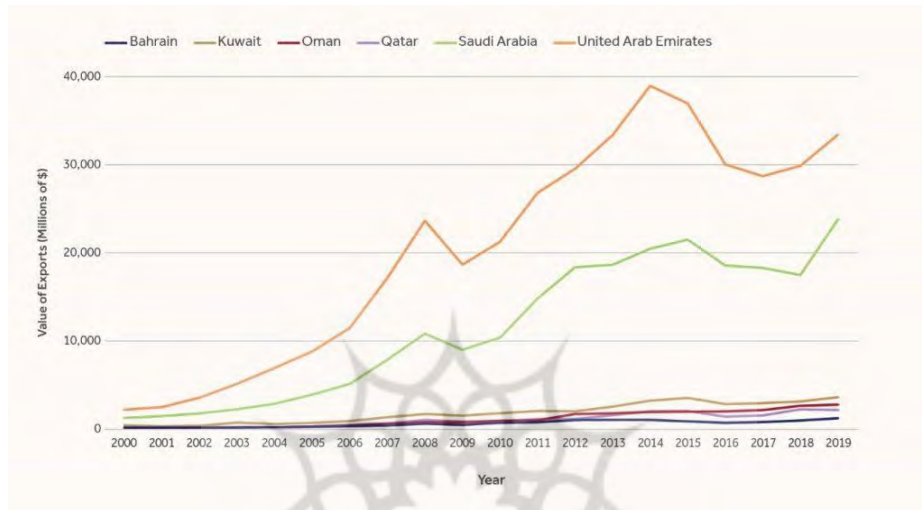
تجارت و سرمایه‌گذاری

امروزه تقریباً تمامی پروژه‌های کلان اقتصادی و زیرساختی، خدماتی و فنی در شیخ‌نشین‌های خلیج فارس تحت تأثیر سرمایه‌گذاری‌های گسترده کشورهای آسیایی قرار دارد و به شکل متقابل، کشورهای خلیج فارس نیز سرمایه‌گذاری‌های کلانی در آسیا و شرق داشته‌اند. چین و قطر از دهه ۱۹۸۰، روابط دوستانه خود را با امضا توافق‌نامه‌های همکاری در زمینه‌های اقتصادی آغاز کردند. حجم تجارت بین دو کشور کمتر از ۵۰ میلیون دلار در سال ۱۹۸۸ در آغاز روابط دیپلماتیک دوجانبه به ۶/۱۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ افزایش یافته است. چین سومین شریک تجاری بزرگ قطر با در نظر گرفتن ۱۰/۹۲ درصد از کل حجم تجارت کشور و دومین منبع بزرگ واردات قطر است (Gulf Times, 2018). طی دهه‌های اخیر بخش عظیمی از حجم تجارت چین و کشورهای خلیجی، در زمینه صادرات محصولات مصرفی نظیر کالاهای الکترونیک، ماشین‌آلات و پوشاک بوده است (Trading Economics, 2021). به‌طور کلی کل تجارت شورای همکاری خلیج فارس با کشورهای نوظهور در حال توسعه آسیا از ۱۲۴ میلیارد در سال ۲۰۰۰ به ۶۶۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ افزایش یافته است (Janardhan, 2020: 18).

داده‌های نمودار ۳ نشان‌دهنده سیر صعودی صادرات محصولات چینی به شیخ‌نشین‌های خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۰۰ است.

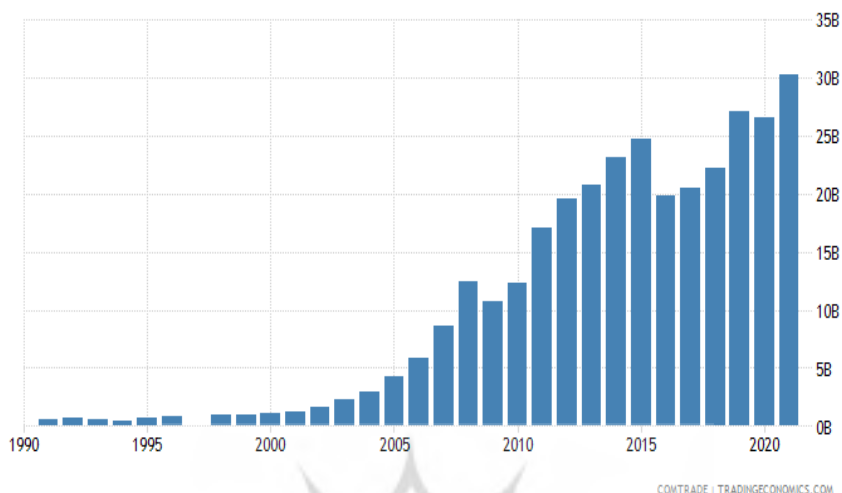
نمودار ۳- صادرات چین به شورای همکاری خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۰۰

Source: Mecouncil, 2022

بر اساس گزارش سالانه سازمان تجارت جهانی، چین با اختصاص ۱۴/۹ درصد از حجم کل واردات امارات متحده عربی در سال ۲۰۲۱، جایگاه دوم را در میان عمده‌ترین صادرکنندگان کالا به خود اختصاص داده و از سوی دیگر چین با ۱۵/۵ درصد از کل حجم صادرات؛ قطر جایگاه اول، ژاپن با ۱۳/۶ درصد جایگاه دوم، هند و کره جنوبی به صورت جداگانه با ۱۲/۸ درصد بطور مشترک جایگاه دوم را در کل حجم صادرات قطر کسب کرده‌اند (WTO, 2022). نمودار ۴ بیانگر سیر تصاعدی واردات عربستان از چین طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۰ است.

نمودار ۴- واردات عربستان سعودی از چین طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۰

Source: Trading Economics, 2022

از سوی دیگر، ژاپن در سال ۲۰۲۰، ۶/۱ میلیارد دلار صادرات به امارات متحده عربی داشته است که از این حجم صادرات، کالاهای مصرفی اصلی نظیر اتومبیل‌های ژاپنی با ۲/۱۱ میلیارد دلار عمده‌ترین بخش صادراتی ژاپن به امارات متحده عربی را شکل می‌دهد (OECD, 2021). هند نیز مهم‌ترین صادرکننده غلات به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است. در سال ۲۰۲۱ میزان واردات غلات کویت از هند، جمعاً ۲۱۰/۱۵ میلیون دلار بود که شامل واردات برنج به میزان ۲۰۸/۴۷ میلیون دلار، دانه گندم و ارزن به ارزش ۱/۴۹ میلیون دلار است (WTO, 2020).

فارغ از تعاملات و همکاری‌های اقتصادی مبتنی بر تجارت (صادرات و واردات)، شرکای خلیجی و آسیایی در زمینه‌های سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و کلان‌پروژه‌های اقتصادی چندجانبه و دوجانبه نظیر راه ابریشم نوین نیز پیشرفت‌های قابل توجهی داشته‌اند. علاوه بر ۱۸۱ شرکت مشترک چینی - قطری، بیش از ۱۴ شرکت کاملاً چینی در حال حاضر در قطر مشغول به کار هستند (Chaziza, 2020: 86). از سوی دیگر سرمایه‌گذاری‌های شرکای آسیایی در زیرساخت‌هایی چون بندرهای خلیج فارس در حال افزایش است. به‌عنوان مثال کاسکو، شرکت دولتی ترابری چینی که در زمینه

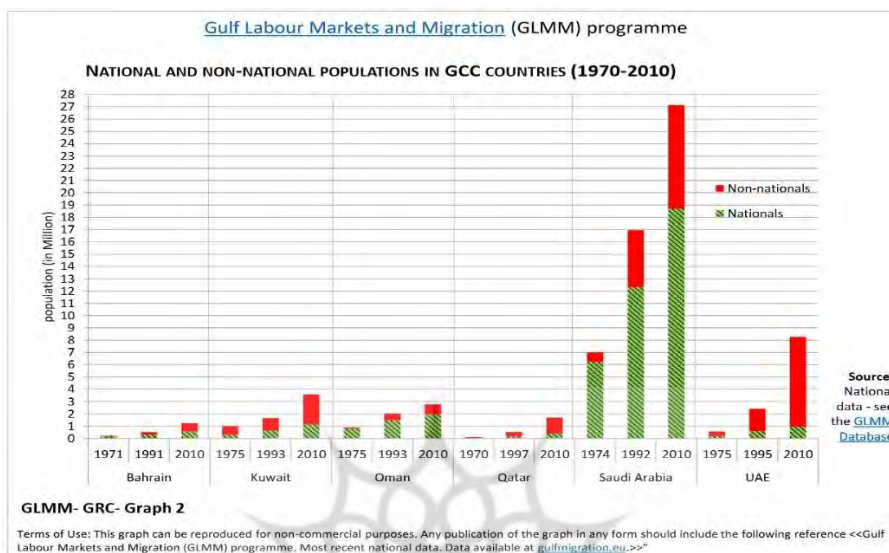
کشتی‌سازی، ترابری دریایی و مدیریت پایانه‌ها و بندرها فعالیت دارد، در سال ۲۰۱۸ طی قراردادی با ابوظبی، ۳۰۰ میلیون دلار در دومین پایانه کانتینری بندر خلیفه در امتداد طرح راه ابریشم نوین چین سرمایه‌گذاری کرد (Arab News, 2018). از طرفی سرمایه‌گذاری‌های آسیا-خلیج فارس به صورت متقابل نیز دنبال شده است. صندوق سرمایه‌گذاری عمومی عربستان در سال ۲۰۱۵ اقدام به خرید ۳۸ درصد از سهام شرکت مهندسی و ساختمان‌سازی پوسکو کره جنوبی کرد و سپس، آرامکو عربستان برای احداث بزرگ‌ترین کارخانه کشتی‌سازی خلیج فارس به سراغ شرکت هیوندای رفت (خانا، ۱۴۰۰: ۱۲۶).

جریان‌های انتقال پول و نیروی کار

یکی از سطوح و لایه‌های اصلی روابط چندوجهی آسیایی-خلیجی، پدیده مهاجرت نیروی کار آسیایی به کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است. روند پرشتاب و عمیق مهاجرت به خلیج فارس تحت تأثیر چندین عامل توسعه اقتصادی مبتنی بر نفت، منازعات اعراب و اسرائیل، سیاست‌های محافظه‌کارانه حاکمان عرب در مواجهه با کارگران مهاجر عربی قرار داشت که حامل نگرش‌های ایدئولوژیک نظیر ناصریسم و اسرائیل ستیزی بودند. مهاجرت نیروی کار از آسیا به خاورمیانه به سرعت پس از افزایش قیمت نفت در سال ۱۹۷۳ توسعه یافت. نیروی کار توسط کشورهای نفت‌خیز ابتدا از هند و پاکستان، سپس از فیلیپین، اندونزی، تایلند و کره و بعداً از بنگلادش و سریلانکا وارد شد (Castles et al., 2014: 153).

روند رو به رشد مهاجرت نیروی کار آسیایی از اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ منجر به شکل‌گیری کریدور مهاجرتی شورای همکاری-آسیا شد. کریدور مهاجرت شورای همکاری - آسیا، در واقع بزرگ‌ترین کریدور جنوب - جنوب است. تعداد مهاجران آسیایی در سال ۲۰۱۳ به حدود ۱۹ میلیون نفر رسید و عربستان سعودی و امارات متحده عربی بیش‌ترین تعداد اتباع کشورهای آسیایی را جذب کردند (Chowdhury & Rajan, 2018: 8). نمودار ۵ روند افزایش جمعیت مهاجرین در کشورهای شوراطی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۷۰ نشان می‌دهد.

نمودار ۵: روند افزایش جمعیت مهاجرین در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس طی سال‌های ۱۹۷۰-۲۰۱۰

Source: Gulfmigration, 2022

با تقویت کریدور مهاجرتی آسیا- خلیج فارس طی دهه‌های اخیر تعداد کارگران آسیایی از کشورهای نظیر هند به شدت افزایش یافته است. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۵، همه کشورهای خلیج بیشترین تعداد هندی را در کشورهای خود گزارش کردند - ۵۷۹ نفر در هر هزار نفر در عمان، ۳۶۰ نفر در بحرین، ۲۸۶ نفر در قطر، ۲۸۴ نفر در امارات متحده عربی، ۲۸۲ نفر در کویت و ۱۳۷ نفر در عربستان سعودی (Chowdhury & Rajan, 2018: 53-54). جمعیت کل مهاجران در کشورهای عربی خلیج فارس در سال ۲۰۱۵ به ۲۵.۴ میلیون نفر رسید و بیشتر آنها مهاجران نیروی کار بودند (Ishii et al., 2019: 25-26).

بعد دیگر شکل‌گیری کریدور مهاجرتی آسیا- خلیج فارس، درآمدها و وجوهی بود که کارگران مهاجر آسیایی به دنبال اشتغال در شیخ‌نشین‌های خلیجی، برای مصارف خانوادگی به کشور خود ارسال می‌کردند. بزرگ‌ترین کشور از نظر دریافت وجوه ارسالی از خلیج، هند است که این وجوه ارسالی ۵۵/۶ درصد از کل وجوه ارسالی جهانی به هند را تشکیل می‌دهند (Ishii et al., 2019: 34). این درآمدهای ارسالی عمدتاً به شکل

حواله توسط بانک‌های اصلی کشورهای مقصد در منطقه خلیج فارس به کشورهای مهاجر فرست ارسال می‌شود و نقش بی‌بدیلی در رشد درآمدهای خارجی و توسعه داخلی کشورهای جنوب و جنوب شرق آسیا و همچنین وابستگی اقتصادی آسیا- خلیج فارس دارد.

مبادلات فرهنگی

عناصر سازنده اشتراکات و تعاملات فرهنگی میان دو منطقه شرق و غرب آسیا یا به‌طور خاص کشورهای شرق آسیا و اعضای شورای همکاری، ریشه در برخی قرابت‌های فرهنگی و مذهبی دارد. معماری روابط فرهنگی میان اعراب خلیج فارس و کشورهای شرق آسیا، ساخته و پرداخته چندین عامل فرهنگی- مذهبی است. اولین و اساسی‌ترین عامل، اسلام و جوامع مسلمان شرق آسیا و دومین عامل همکاری‌های فرهنگی در زمینه‌های آموزشی، زبانی و اخیراً نیز بهداشتی است.

اولین پایه‌های روابط آسیایی- خلیجی و مبادلات فرهنگی اعراب مسلمان و چین باستان را با تکیه بر عنصر دین بنا نهاد. فارغ از روابط اسلامی چین - شورای همکاری، کره جنوبی نیز با اهدای یک سایت ۵۰۰۰ مترمربعی در سئول برای تأسیس یک مسجد مرکزی و یک مرکز اسلامی موافقت کرد در حالی که این پروژه به‌طور کامل توسط کشورهای عربی مانند عربستان سعودی، کویت، لیبی و مراکش و اتحادیه جهانی مسلمانان حمایت می‌شد (Azad, 2015: 49). این روابط فرهنگی - اسلامی حتی در ذائقه و سلیقه غذایی کشورهای شرق آسیا مؤثر واقع شده است. چندین هتل و رستوران در ژاپن برای گرفتن گواهی حلال درخواست داده‌اند و نام آنها در فهرست راهنمای مسلمانان ژاپن قرار دارد که یک وب‌سایت مسافرتی آنلاین است و هتل‌ها، رستوران‌ها و مساجد را برای مسلمانان که از ژاپن دیدن می‌کنند یا در ژاپن زندگی می‌کنند، فهرست می‌کند (Barber, 2020: 105).

آموزش نیز از دیگر سطوح مبادلات فرهنگی میان شیخ‌نشین‌های خلیج فارس و کشورهای شرق آسیاست. امروزه یادگیری زبان چینی نه تنها در شیخ‌نشین‌های خلیجی بلکه در سراسر خاورمیانه امری رایج است. آکادمی بین‌المللی زبان عربی در منطقه نینگ شیا با داشتن حدود ۲۰۰۰ زبان‌آموز چینی، از دیگر مراکز تقویت روابط فرهنگی زبان پایه

میان خلیج فارس و چین است (Patakova et al., 2021). از سوی دیگر ۱۰۰۰۰ دانشجوی عرب در چین اقامت دارند که ۱۵۰۰ نفر آنها از عربستان سعودی هستند و در دانشگاه‌ها و کالج‌های چینی تحصیل می‌کنند (Olimat, 2012: 59). روابط و مبادلات فرهنگی صرفاً محدود به چین و سایر کشورهای شرق آسیا نیست بلکه هند را نیز در برمی‌گیرد. به‌عنوان مثال مرکز مطالعه هند در دانشگاه کویت و فعالیت ۶۰ مدرسه هندی در امارات از دیگر مظاهر همکاری‌های فرهنگی هند و خلیج است (Kumaraswamy, 2019). یکی دیگر از سطوح روابط فرهنگی، کمک‌های و همکاری‌های بهداشتی میان خلیج و شرکای آسیایی است. تا آنجا که وانگ یی، وزیر امور خارجه چین، در سال ۲۰۲۱ در مصاحبه با خبرگزاری العربیه ضمن تقدیر از اعراب بیان کرد: «چین بیش از ۱۷ میلیون دوز واکسن به ۱۷ کشور عربی و اتحادیه عرب صادر کرده است و حمایت ملموسی از مبارزه کشورهای عربی علیه ویروس ارائه کرده است» (Fmprc, 2021).

همکاری‌های نظامی

تعاملات و همکاری‌های نظامی پایه از جمله مهم‌ترین و نوین‌ترین اضلاع شکل‌دهنده روابط آسیایی-خلیجی است. محتوای همکاری‌های نظامی-امنیتی میان این شرکا، دربرگیرنده زمینه‌های گوناگونی از تعامل اعم از خرید و فروش تسلیحات نظامی، انرژی هسته‌ای و فناوری‌های فضایی است.

در سال ۱۹۸۸ عربستان سعودی، به دلیل دنبال امتناع ایالات متحده آمریکا از تأمین سوخت جنگنده‌های بر دبلند F15، اقدام به خرید ۵۰-۶۰ موشک بالستیک از چین کرد (Hussain, 2016). طی سال‌های اخیر نیز هم‌زمان با شدت گرفتن فعالیت‌های موشکی رقبای عربستان در منطقه خاورمیانه خصوصاً ایران، این کشور درصدد توسعه برنامه موشکی خود با اتکا به فناوری‌های موشکی چین برآمده است. از این رو شبکه خبری سی ان ان در سال ۲۰۲۱ با استناد به ارزیابی‌های سازمان‌های اطلاعاتی آمریکا، تصاویر ماهواره‌ای از برنامه ساخت موشک‌های بالستیک جامد در منطقه الدوامی عربستان با همکاری چین منتشر کرد (CNN, 2021). از سوی دیگر مسائل امنیتی برای اولین بار در طول دیدار رئیس‌جمهور هو جینتاو از عربستان سعودی در سال 2006 در دستور کار قرار گرفت و از آن زمان قطر و امارات متحده عربی ترتیبات امنیتی نوپایی را با چین دنبال

کرده‌اند؛ به‌ویژه با خرید موشک‌های بالستیک برد کوتاه SY-400 چینی توسط قطر که در جشن روز ملی قطر در دسامبر ۲۰۱۷ به نمایش گذاشته شد (Blanchard, 2021: 229).

یکی دیگر از عناصر رابطه امنیتی کره جنوبی-امارات متحده عربی، نیروهای ویژه کره جنوبی^۱ است که تمرینات آموزشی مشترک و آموزش ضد تروریستی را در امارات متحده عربی انجام می‌دهد و از سال ۲۰۱۱ مستقر شده است (Sim & Fulton, 2023: 20). از سوی دیگر پروژه خلیفه ست^۲ از جمله مهم‌ترین برنامه‌های توسعه امارات برای حضور در فضا است. بر این اساس، شرکت‌های هوافضای ژاپنی نقشی بی‌بدیل در توسعه برنامه‌های هوافضای امارات داشته‌اند. به‌عنوان مثال در سال ۲۰۱۸، خلیفه ست اولین ماهواره اماراتی توسط ژاپنی‌ها به فضا پرتاب شد (Arab News, 2018). در ادامه نیز کاوشگر مریخ‌پیمای امارات در سال ۲۰۲۰ از مرکز فضایی تانگاشیما در ژاپن به فضا پرتاب شد (CNBC, 2020).

تعاملات چندسطحی فوق که در بالا برشمرده شدند، در پنج حوزه اساسی انرژی، تجارت و سرمایه‌گذاری، نیروی کار، فرهنگی و نظامی معماری روابط آسیا-خلیج فارس را بنا نهادند. روابط فرهنگی برای اولین بار از قرون هفت و هشت هجری در امتداد جاده ابریشم قدیم آغاز شد و در ادامه نیز طی دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ روابط انرژی پایه مبتنی بر واردات منابع هیدروکربنی توسط شرکای آسیایی نظیر ژاپن و چین از کشورهای عربی خلیج فارس آغاز و به مرور تثبیت شد. همزمان افزایش نیروی کار آسیایی در خلیج فارس در کنار رشد صادرات انرژی، بسترهای لازم برای سرمایه‌گذاری‌های کلان را فراهم کرد و نوعی وابستگی متقابل را برای شرکای نوین به ارمغان آورد. با این حال گویی تعاملات چندسطحی فوق در دهه‌های اخیر متأثر از وقوع برخی تحولات غالباً سیاسی در دو سطح داخلی و خارجی اعضای شورای همکاری با سرعت بیشتری در حال تبدیل کردن خلیج فارس به یک خلیج آسیایی است. این تحولات تسریع‌بخش را می‌توان مؤلفه‌های مؤثر بر

---

۱. این نیروها با نشان/خ (برادر در زبان عربی) شناخته می‌شوند.

آسیایی شدن خلیج فارس معرفی کرد که در چهار متغیر سطح خرد و کلان اعم از فردی، دولت، جامعه و ساختار بین‌المللی در بخش بعدی انعکاس یافته‌اند.

آسیایی شدن خلیج فارس؛ واکاوی مؤلفه‌های مؤثر

امروزه آسیایی شدن خلیج فارس تحت تأثیر مؤلفه‌های سیاسی - اقتصادی گوناگونی که در چهار متغیر سطح خرد و کلان اعم از فرد، دولت، جامعه و ساختار بین‌المللی انعکاس یافته‌اند، تسریع یافته و تثبیت شده است.

رهبرانی از جنس قرن بیست و یکم

سیاست در منطقه خاورمیانه و خصوصاً کشورهای حوزه خلیج فارس به شدت تحت تأثیر متغیر فردی و مشخصاً نگرش‌ها، سوابق، روحیات و شخصیت رهبران سیاسی این کشورهاست. به طور خاص شش کشور عضو شورای همکاری خلیج فارس؛ بحرین، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی، همه نظام‌های موروثی هستند و در واقع شورای همکاری شامل ۱۲ حاکم موروثی است، زیرا امارات متحده عربی از ۷ پادشاهی تشکیل شده است (Peterson, 2001: 173). در این کشورها شیخ، تداعی‌گر یک حاکم کاریزماتیک و مقتدر است که قدرت و تمامی تصمیم‌سازی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در تمامی سطوح، تحت نظر وی تعیین و نهایتاً اعمال خواهد شد. بدیهی است لازمه هرگونه تغییر استراتژیک در سیاست خارجی و حکمرانی داخلی این کشورها، تغییر در ذهنیت و نگرش‌های شیوخ مسلط بر شش عضو شورای همکاری خلیج فارس است. تغییر ذهنیت رهبران یا جایگاه آنها از کانال جانشینی حائز اهمیت است. معمولاً جانشینی سیاسی به‌عنوان جانشینی رهبران سیاسی، رژیم‌ها یا ادارات و جایگزین کردن یک مجموعه از افراد با مجموعه دیگری از افراد شناخته می‌شود (Calvert, 1987: 203).

فرایند تغییر نسل رهبران کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و جانشینی از دهه‌های ۱۹۹۵ آغاز شد و طی این فرایند، رهبران نسبتاً جوان و متفاوت از نسل‌های قبل، جایگزین حاکمان سالخورده شدند. بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۶، رهبری تمامی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس بجز عمان با فوت رهبران سالخورده‌شان (بحرین در

(۱۹۹۹)، امارات متحده عربی در (۲۰۰۴)، عربستان سعودی در (۲۰۰۵) کویت (۲۰۰۶) و کودتای سفید قطر (۱۹۹۵) تغییر کرد (اولریکسن، ۱۳۹۶: ۷۳).

وجه تمایز اصلی رهبران جدید با رهبران سالخورده قبلی، در تفاوت میان نگرش‌های سنتی و بعضاً اقتدارگرایی رهبران قبلی و دیدگاه‌های جدید و نوگرایی رهبران جدیدی نظیر ملک سلمان (۲۰۱۵) و شیخ محمد بن زاید در امارات (۲۰۰۶) است. این تفاوت رویکردی به شدت در حوزه‌های اقتصادی، سیاست خارجی و تعاملات جهانی نمایان است. به عنوان مثال حمد، امیر سابق قطر، پس از برکناری پدرش در سال ۱۹۹۵، سیاست‌های بلندپروازانه‌ای را در قبال تحولات داخلی و منطقه‌ای اتخاذ کرد و توسعه تولید گاز طبیعی را با استفاده از ثروت بادآورده برای هدایت تغییرات اجتماعی چشمگیر به قطر محافظه کار تسریع کرد و با اصلاحات جامع آموزشی و افتتاح دانشگاه‌های خارجی چشم‌انداز جدیدی را به ارمغان آورد، در حالی که قطر دسترسی جهانی خود را از طریق ترکیب متمایز رسانه و دیپلماسی گسترش داد (Diawn, 2017: 5). در امارات با فوت خلیفه بن زاید آل نهیان در سال ۲۰۱۴، محمد بن زاید آل نهیان به قدرت رسید. متحد کردن امارات تحت قدرت متمرکز ابوظبی و گسترش دسترسی استراتژیک امارات متحده عربی از نظر اقتصادی و نظامی از مهم‌ترین اقدامات و سیاست‌های محمد بن زاید پس از جانشینی بوده است (Diwan, 2017: 5).

با این حال، نحوه مواجهه رهبران نسبتاً جوان با قدرت‌های نوظهور آسیایی پدیده‌ای جالب توجه و قابل کنکاش است. به طور کلی قدرت‌های نوظهور آسیا تحت تأثیر چندین عامل اساسی نظیر عدم دل‌بستگی تاریخی به قدرت‌های غربی، شکل‌گیری ذهنیت منفی رهبران خلیجی نسبت به غرب متأثر از برخی تنش‌ها و برخوردهای سیاسی با غرب نظیر گروگان‌گیری منافع اقتصادی و سیاسی با الزام‌های حقوق بشری و قرابت و علائق ذهنی رهبران نوین خلیجی و رهبران آسیایی در برخی زمینه‌های حکمرانی، نگرش‌های نوین اقتصادی و چشم‌انداز توسعه همکاری‌های بین‌المللی با اقبال رهبران نوین شورای همکاری طی دهه‌های اخیر مواجه شده‌اند. رهبران نوین برخلاف هم‌تایان قبلی خود، غالب عمر خود را شاهد نقش امپراتوری بریتانیا در استقلال کشورهای خود نبودند. نسل جدید رهبران برخلاف اسلاف خود با مسئله امپراتوری بریتانیا و جدال برای استقلال مواجه نبوده‌اند. اوج

جوانی خود را هنگامی گذراندند که دوران نظام تک‌قطبی - آمریکایی رو به پایان بود. هم‌زمان شاهد رونق بازارهای خود با کالاهای چینی و توسعه داخلی به دست مهندسين کره‌ای و ژاپنی و نیروی کار هندی بودند. تمامی این مسائل موجب کاهش دل‌بستگی و علاقه‌مندی آنها به غرب شد و از سویی فاصله گرفتن از این قدرت‌ها را آسان کرد.

از سوی دیگر حوادث تنش‌زایی نظیر یازده سپتامبر و به دنبال آن مواضع و سیاست‌های جورج بوش علیه این کشورها در دهه ۲۰۰۰، سردی روابط با دولت باراک اوباما تحت تأثیر سیاست‌های آمریکا در قبال خاورمیانه و بهار عربی، برنامه هسته‌ای ایران و اخیراً نیز سردی روابط دولت جوزف بایدن و برخی کشورهای غربی با پادشاهی سعودی تحت تأثیر ماجرای قتل جمال خاشقچی روزنامه‌نگار معروف عربستانی در سال ۲۰۱۶، از جمله مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده به ذهنیت منفی رهبرانی نظیر محمد بن سلمان در قبال شرکای غربی بوده است. در عین حال محمد بن زاید متفکری استراتژیک و مدبر بود که پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تصمیم گرفت که امارات متحده عربی باید روابط خود را متنوع کند (Bazoobandi, 2020: 105). در سال ۲۰۱۸ محمد بن راشد آل مکتوم حاکم دبی از دیگر رهبران اصلی امارات، پس از سفر شی جین پینگ، رئیس‌جمهور چین، به ابوظبی رشته توییتی بیان کرد: «ما از تجربه توسعه چین چیزهای زیادی یاد می‌گیریم. من کتاب رئیس‌جمهور چین در مورد حکومت و مدیریت را خواندم. او درباره نقش دولت در افزایش شادی مردم، اهمیت مردم و همچنین اعتقاد خود به قدرت صحبت کرد؛ و ما از نظر سبک مدیریتی و فلسفه به آنها شبیه هستیم و آنها به ما» (Khaleeg Times, 2018). نکته جالب توجه در توییت شیخ محمد، علاقه‌مندی و قرابت نگرش‌های حکمرانی رهبران خلیجی در مواجهه با مدل حکمرانی و توسعه دولتی چین است. رهبران نوین برخلاف هم‌تایان قبلی، علاقه‌ای به رویکردهای محافظه‌کار نشأت گرفته از مبانی سنتی - مذهبی و بیگانه‌ستیز نسل‌های قبل ندارند و عملاً در این زمینه نوگرا هستند. به‌عنوان مثال در جریان کنفرانسی که در سال ۲۰۱۷ در شهر ریاض پایتخت عربستان سعودی برگزار شد، محمد بن سلمان دیدگاه‌های نوگرای خود را به‌خوبی نمایان کرد و ضمن تاختن به اسلام‌گرایان افراطی، بیان کرد که ما این ایده‌های افراطی را نابود می‌کنیم و می‌خواهیم یک زندگی طبیعی داشته باشیم، ما با جهان زندگی خواهیم کرد و به توسعه کل جهان

کمک خواهیم کرد (Hubbard, 2020). آنها با تدوین چشم‌اندازهای توسعه خاص خود، به دنبال ایجاد اقتصادی مولد تحت تأثیر نگرش‌های نوین اقتصادی هستند. این مسئله به وضوح در مواضع آنها مشخص است. به عنوان مثال محمد بن زاید آل نهیان در خصوص ضرورت سرمایه‌گذاری‌های غیرنفتی بیان می‌کند: «در پنجاه سال آینده که ممکن است آخرین بشکه نفت را داشته باشیم، سؤال این است که زمانی که نفت به خارج فرستاده می‌شود، ناراحت خواهیم شد؟ امروز در بخش‌های مناسب سرمایه‌گذاری می‌کنم، می‌توانم به شما بگویم که در آن لحظه جشن خواهیم گرفت (Fulton, 2020: 100).

علاقه‌مندی و پیشتازی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با هدایت رهبران نواندیش خود در زمینه‌های فناوری‌های فضایی، انرژی هسته‌ای، تسلیحات نظامی، بستر مناسبی برای حضور قدرت‌های آسیایی برخوردار از تکنولوژی‌های مؤثر در زمینه‌های فوق ایجاد کرده است. امروزه مشارکت شرکت‌های چینی در پروژه‌هایی که مورد علاقه این رهبران است، نظیر پروژه شهر نئوم در عربستان، فناوری هوافضا امارات به خوبی نمایانگر نقش نگرش‌های نوین رهبران در چشم‌اندازهای توسعه خلیجی است. ورود شرکت‌های بزرگ آسیایی در کلان پروژه‌های اقتصادی خلیج فارس، با چراغ سبز این رهبران صورت گرفته است. اگرچه رهبران نسل‌های قبل صرفاً علاقه‌مند به شرکای غربی نظیر ایالات متحده آمریکا بودند، رهبران جدید در جریان ماجراجویی‌های نوین خود، شیفته و شیدای شرکای نوظهور آسیایی هستند.

افزون بر موارد فوق؛ آنچه که موجب افزایش تأثیر متغیر فردی و نقش رهبران نوین شورای همکاری در آسیایی شدن خلیج فارس شده است را می‌توان از یک سو معلول نوع ساختار سیاسی و نحوه حکمرانی در نظام‌های پاتریمونیالیستی شورای همکاری دانست و از سوی دیگر در خصوصیات و نگرش‌های فردی رهبران نوینی نظیر محمد بن سلمان و محمد بن زاید جستجو کرد. قدرت و تأثیرگذاری فزاینده‌ای که نظام‌های اقتدارگرا و پادشاهی این کشورها به طور معمول در اختیار جایگاه و نقوشی نظیر پادشاه یا ولیعهد قرار می‌دهند، عملاً زمینه سهولت و توان کافی جهت حرکت به سمت توسعه عامرانه و از بالا به پایین در ساخت داخلی و روابط خارجی را فراهم می‌کند. این فرایند زمانی تسریع یافته و تقویت می‌شود که سکنداری این جایگاه در این نوع نظام‌های سیاسی توسط رهبرانی با

نگرش‌های خلاق و آینده‌نگرانه متأثر از نظم نوین جهانی و هنجارهای اقتصادبنیاد آن در حکمرانی داخلی و سیاست خارجی تصاحب شود.

دولت مرعوب و جامعه مضطرب

دولت‌های مستقر در شیخ‌نشین‌های خلیج فارس از سه مشخصه اساسی برخوردارند؛ قبیله‌گرایی (انسجام قبیله‌ای)، دولت رانتیر نفتی و حامی پروری. در واقع این سه مشخصه مبنای اصلی مشروعیت حکومت‌های خلیجی به نمایندگی از خاندان‌های سلطنتی را شکل می‌دهند (Kamrava, 2018). اتحاد و انسجام‌های درون قبیله‌ای، اولین مبنای شکل‌گیری دولت‌های اولیه در خلیج فارس به نمایندگی خاندان‌های سلطنتی بود. از اواسط قرن بیستم، تشکیل جوامع خلیج عرب در کویت، بحرین، قطر، امارات متحده عربی و عمان در درجه اول با عامل نفت در ارتباط بوده است و در کمتر از نیم قرن، ثروت نفتی تغییرات گسترده‌ای را به‌طور یکنواخت در کل شیوه زندگی خلیج عرب به ارمغان آورد (Fox et al, 2006: 254). نفت و درآمدهای حاصل از آن از دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، عامل تثبیت‌کننده مشروعیت سنتی و حتی مذهبی خاندان‌های پادشاهی در جوامع خلیجی شد. درآمدهای عظیم نفتی که به خزانه‌های این نظام‌های پادشاهی سرازیر شده بود، به‌سرعت ساخت سیاسی و اجتماعی دولت‌های خلیجی و جوامع آن را دگرگون ساخت.

این دولت‌های رانتیر با استفاده از درآمدهای نفتی، رفاه عمومی جوامع خود را تأمین می‌کردند و با ابزارهای مالی نظیر مستمری، یارانه کالا و خدمات؛ اعطای امتیازات تجاری و مشاغل دولتی طبقه‌ای از حامیان را با عنوان حامیان نوظهور ایجاد کردند و با این حربه مشروعیت و اقتدار خود را افزایش و بقای خود را در کوتاه‌مدت تضمین کردند. این مکانیسم برای دهه‌های طولانی ادامه پیدا کرد. اولین انفجار قیمت نفت تأثیرات چشمگیری داشت؛ از آنجا که قیمت نفت بین سال‌های ۱۹۷۲ و ۱۹۷۹ چهار برابر شد و در سال ۱۹۷۹ نزدیک به ۱۰۰ دلار در هر بشکه رسید، درآمد نفت در منطقه از حدود ۱۰۰ میلیارد دلار در سال ۱۹۷۲ به بیش از ۷۰۰ میلیارد دلار در سال ۱۹۷۹ افزایش یافت. این روند به ترتیب نشان‌دهنده قریب به ۵۰ و ۹۰ درصد تولید ناخالص داخلی کشورهای غنی از نفت بود (Mason, 2021: 135). با وقوع دومین انفجار قیمت نفت در سال ۱۹۸۸ خزانه‌های

خلیجی همچنان پاسخگوی برنامه‌های گسترده رفاهی دولت‌های رانتیر بودند اما این روند صرفاً در کوتاه‌مدت مفید واقع شد.

دیری نپایید که معایب مکانیسم توزیع رانت‌های تخصیصی حاصل از فروش منابع هیدروکربنی، دولت‌های خلیج فارس را غافلگیر کرد. وقوع شورش‌های نان در جهان عرب طی دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به دنبال کاهش قیمت نفت و عدم توانایی دولت‌ها در تأمین رفاه و خواسته‌های حداکثری مردم، منجر به کاهش مشروعیت دولت‌ها شد (Brichs, 2012). این تحولات زنگ خطر را برای کشورهای خلیجی به صدا درآورد. وقوع بهار عربی در سال ۲۰۱۱ نیز هشدار جدی و جدیدی به کشورهای خلیجی بود. با این حال این دولت‌ها توانستند با اتکا به سیاست‌های رفاهی حاصل از درآمدهای نفتی از این واقعه نیز جان سالم به دربرند اما این پایان ماجرا نبود. مشخصه اصلی نفت، بی‌ثباتی قیمت آن است و کشورهای خلیجی همواره در برابر بی‌ثباتی قیمت نفت آسیب‌پذیر بوده‌اند. سال ۲۰۱۴ نیز سال نه‌چندان خوبی برای این کشورها بود. کاهش قیمت نفت همچنان بلای جان سیاست‌های رفاهی و رانت‌های توزیعی خلیجی شد. در این میان نقش متغیر جامعه نیز دوچندان پررنگ شد. جامعه و خواسته‌های آن، دولت و سیاست خارجی آن را ناخواسته به آغوش گرم آسیا ترغیب کرد.

جوامع خلیجی که نسبت به رانت‌های توزیعی شرطی شده بودند، با کاهش توانایی دولت‌ها در تأمین رفاه قبلی ناراضی بودند. این مسئله تحت تأثیر چند عامل اساسی بود. اقتصاد رانتی خلیجی ناتوان از جذب و اشتغال‌زایی برای جوانان تحصیلکرده و مشتاق بود. در سال ۲۰۱۴ نرخ بیکاری جوانان در عربستان سعودی ۲۷/۸ درصد، در بحرین ۲۷/۵ درصد، در عمان ۲۰/۶ درصد، در امارات متحده عربی ۱۱ درصد و در کویت ۹/۲ درصد بود (Mason, 2021: 22). این مسائل موجبات نارضایتی گسترده جوامع خلیجی و متعاقب آن کاهش مشروعیت هیدروکربنی را موجب شد و خطر سرنگونی دولت‌های رانتیر خلیج فارس را در سال‌های اخیر نمایان کرد. در نهایت رشد روزافزون مصارف هیدروکربنی از یک‌سو و آینده نامعلوم ذخایر نفتی خلیجی و چشم‌انداز اتمام این ذخایر، همگی موجب شد این دولت‌های رانتیر درصدد متنوع‌سازی اقتصاد خود با اتکا به شرکای آسیایی در سالیان اخیر برآیند.

این متنوع‌سازی اقتصادی تحت رهبری نسل نوین رهبران خلیجی با چشم‌اندازهای توسعه از جمله کویت (۲۰۳۵)، قطر (۲۰۳۰)، بحرین (۲۰۳۰) امارات متحده عربی (۲۰۲۱) عربستان سعودی (۲۰۳۰) با شراکت حداکثری شرکای آسیایی جان تازه‌ای پیدا کرد. خلیج فارس، آسیا را جذب کرد تا نفرین منابع را دفع کند. در واقع چشم‌اندازهای توسعه دولت‌های خلیجی ظرفیت مناسبی را برای شرکای آسیایی در زمینه‌های سرمایه‌گذاری، تجارت، ساخت‌وساز، ارتقای زیرساخت‌ها و رشد علمی خلیج فارس ایجاد کرد. چین و سایر شرکای آسیایی امروزه موتور پیشران توسعه زیرساخت‌ها و ملزومات اقتصادی خلیج فارس هستند. به‌عنوان مثال ابر پروژه چینی، ابتکار یک کمربند و یک جاده امروزه مکملی برای چشم‌اندازهای توسعه خلیجی است. شش کشور شورای همکاری خلیج فارس با مشارکت فعال در این ابرپروژه آینده‌ای روشن برای اقتصاد خود و متنوع‌سازی آن متصور شده‌اند. به‌عنوان مثال امارات متحده عربی ضمن مشارکت در پروژه راه ابریشم نوین، فرصت‌های مهمی نظیر سرمایه‌گذاری‌های گسترده در خارج از کشور، تقویت موقعیت اقتصادی امارات متحده عربی به‌عنوان یک قطب تجاری و افزایش ظرفیت تولید را بدست می‌آورد (Janardhan, 2020). از سوی دیگر زمینه‌های همکاری چین و قطر در راستای پروژه راه ابریشم نوین، شامل همکاری‌های تجاری و مالی و توسعه زیرساخت‌های داخلی است. چشم‌انداز ۲۰۳۰ قطر و ابتکار یک کمربند یک‌راه چین در مسیر توسعه اقتصادی همگرا شده‌اند و استراتژی همکاری آنها فرصت‌های جدیدی را برای هر دو طرف به ارمغان خواهد آورد (Chaziza, 2020: 83). کویت نیز به‌واسطه موقعیت جغرافیایی و ژئواستراتژیک خود، نقش مهمی در ابتکار کمربند و راه و شهر ابریشم چین دارد. کویت ضمن استفاده از این فرصت اقتصادی، در تلاش برای جذب سرمایه‌های خارجی، ایجاد اشتغال و توسعه جزایر خود است. در کویت، چین توافقنامه‌ای را برای همکاری در پروژه شهر ابریشم (که شامل شهر ابریشم و پنج جزیره فیلکا، واربا، بویان، مسکان و آوالا است) امضا کرد که به‌عنوان یک منطقه آزاد اقتصادی بزرگ عمل می‌کند و خلیج را به آسیای میانه و اروپا متصل می‌کند (Chaziza, 2020: 509). سرمایه‌گذاری‌های چین در عربستان سعودی به‌عنوان بخشی از ابتکار کمربند و جاده شامل پروژه‌های ساخت‌وساز،

ساخت زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری در تحقیقات مشترک و امکانات آموزشی در ارتباطات از راه دور است (Garlick & Havlova, 2020: 92).

اهمیت متغیر دولت و جامعه در کشورهای شورای همکاری به شدت با مسئله تضمین بقا و مشروعیت بلندمدت با ایجاد نظام توسعه اقتصادی پایدار قابل تبیین و تشریح است. خطر کاهش مشروعیت و افزایش آگاهی‌ها و مطالبات اقتصادی متأثر از تحولاتی در ساختار بین‌الملل نظیر جهانی شدن ارزش‌های اقتصادی در این کشورها؛ نظام‌های سیاسی را متوجه اهمیت و ضرورت ایجاد اقتصادی پایدار و مبتنی بر رانت‌های مولد نفتی کرد. در عین حال سرمایه و نیروی کار آسیایی نیز به شدت در جستجوی فضاهای مناسب جهت سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی بودند. از این‌رو نیازمندی دوطرفه دولت‌های آسیایی و اعضا GCC به ثروت، نیروی کار و تخصص یکدیگر فضا را برای تسریع فرایند آسیایی شدن به شدت محیا کرد و متغیرهای دولت و جامعه را نیز در فرایند آسیایی شدن سهیم نمود.

الزام‌ها و اتصالات بین‌المللی - منطقه‌ای

قرن بیستم در تاریخ مدرن منحصربه‌فرد بوده است؛ ساختار سیاست بین‌الملل به مدت سه قرن چندقطبی باقی ماند و در قرن بیستم سه بار تغییر کرد. در ابتدا چندقطبی بود، بعد از جنگ جهانی دوم دوقطبی و با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تک‌قطبی شد و با آغاز هزاره جدید به تدریج دوباره به چندقطبی تبدیل شد (Hansen & Heurlin, 2000: 1). مشخصاً این تحولات و چرخه‌های تکرار شونده در اضمحلال یا زایش قطب‌های نوظهور قدرت، منعکس‌کننده ویژگی‌های اساسی نظام بین‌الملل در حال گذار است. سیالیت نظام بین‌الملل در حال گذار، چرخه نامتناهی طلوع و غروب قطب‌های قدرت، تکوین و ترویج منطقه‌گرایی و سقوط و صعود ابرقدرت‌ها را منعکس می‌کند.

پایان نظم دوقطبی به دنبال واقعه تراژیک فروپاشی شوروی نویدبخش ظهور چشم‌اندازی از جهان تک‌قطبی به رهبری آمریکا بود. دیری نپایید که پویایی و سیالیت نظام بین‌المللی در حال گذار، گریبان‌گیر سرمستی غرب و آمریکا شد. مشخصاً با ظهور ترامپ و رونق یافتن سیاست‌های ملی‌گرایی افراطی، مشکلات عدیده لیبرال دموکراسی غربی، فرایند گذار بین‌المللی نیز سرعت گرفت. زوال نسبی ایالات متحده، بحران در

اتحادیه اروپا، صعود چین و دیگر اقتصادهای در حال ظهور و تسری قدرت به بازیگران غیردولتی همگی عناصر مهمی را تشکیل می‌دهند که نیازمند مفهوم جدیدی از گسیختگی و پیکربندی مجدد نظم جهانی هستند (Chu & Zheng, 2020: 1). در پاسخ به بحران اقتصادی سال ۲۰۰۸ و صعود اقتصادی مداوم چین؛ دانشمندان، سیاست‌گذاران، تحلیلگران دولتی و محققان به‌طور مکرر و برجسته استدلال می‌کنند که ایالات متحده از موضع غالب خود سقوط کرده است و یک انتقال قدرت اساسی برخلاف ساختار تک‌قطبی در حال رخ دادن است (Brooks & Wohlforth, 2015: 7).

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ایالات متحده را به‌عنوان چیزی که فرانسوی‌ها آن را یک ابرقدرت می‌نامند - نهادی که قادر به استقرار قدرت نظامی در هر جایی است - باقی گذاشت، اما هژمونی جهانی آمریکا را تضمین نکرد (Khanna, 2008: 24). ایالات متحده دیگر تولیدکننده عمده یا صادرکننده کالاهای تولیدی در مقیاس بزرگ نیست و این جایگاه را به آسیای شرقی واگذار کرده است (Jacques, 2009: 7). خروج اقتصادی چین در کنار دیگر کنشگران آسیایی نظیر ژاپن، کره جنوبی، تایوان، هند و کسب یک‌سوم تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۰۰ نویدبخش نظم بین‌المللی با مشارکت ابرمنطقه بود. مرکز ثقل اقتصادی جهان در سال ۱۹۸۰ در اواسط اقیانوس اطلس بود اما با ظهور این کنشگران از سال ۱۹۸۰ مرکز ثقل اقتصادی به سمت شرق حرکت کرده است و تا سال ۲۰۵۰ میان چین و هند قرار خواهد گرفت (Quah, 2011). از این‌رو نظام بین‌الملل در حال تجربه گذار دیگری از نظام تک‌قطبی تحت رهبری ایالات متحده به یک نظام چندقطبی احتمالی و غیرمتمرکز است (Fulton, 2022: 2). وقوع این تحولات ساختاری با بنیان‌های اقتصادی و سیاسی در دهه‌های اخیر، روند آسیایی شدن آسیایی‌گرایی را سرعت بخشیده است. بدیل غرب به رهبری آمریکا، ابرمنطقه آسیا با پیش‌قراولی کنشگران شرق آسیا و رهبری خارق‌العاده چینی است. حرکت اجتناب‌ناپذیر از ساختار تک‌قطبی به ساختار چندقطبی نه در اروپا بلکه در آسیا در حال رخ دادن است (Hansen & Heurlin, 2000: 6). منطقه خلیج فارس و شیخ‌نشین‌های آن نیز از تغییر و تحول فوق در ساختار بین‌المللی مستثنی نبوده و در اتصال با این تحولات قرار دارند.

یکی از مهم‌ترین الزامات بین‌المللی ناشی از نظم نوین، اتصال اقتصادی خلیج فارس و شرکای آسیایی است. اعضای شورای همکاری ناچار برای همراه شدن با نظم نوین جهانی که پایه و بنیان قدرت اقتصادی است. به موازات تغییرات ساختار بین‌المللی، باید خود را با محیط جدید و قدرت‌های نوظهور وفق دهند. این اتصال زمینه حیات و پویایی اقتصاد خلیج فارس را تضمین می‌کند. از این رو از دهه‌های اخیر اعضای شورای همکاری، آینده اقتصادی خود را در سرزمین آسیا و رهبران آن جستجو می‌کنند و در تلاش جهت اتصال اقتصادی در تمامی زمینه‌ها هستند.

یکی از اصلی‌ترین عوامل تسهیل‌گر این اتصالات، کاهش نفوذ و حضور آمریکا در منطقه منا است. این عقب‌نشینی تحت عوامل مختلفی مانند تحولات ساختار نظام بین‌المللی و روند انتقال قدرت از غرب به شرق رخ داده است، در عین حال برخی از تحولات و وقایع منطقه‌ای نظیر جنگ آمریکا علیه عراق در سال ۲۰۰۳، ناتوانی در کنترل جمهوری اسلامی و حل نزاع اعراب و اسرائیل و وقوع بهار عربی این روند را سرعت بخشیده است (Janardhan, 2020, Bazoobandi, 2020).

بی‌اعتمادی رهبران شورای همکاری خلیج فارس نسبت به متحد سنتی خود، آمریکا، تحت تأثیر سیاست‌های باراک اوباما از سال ۲۰۰۸ در قبال پرونده هسته‌ای ایران و عدم توجه به خواست‌های اعراب در مقابله با جمهوری اسلامی و فعالیت‌های بی‌ثبات‌کننده آن از یک سو و از سوی دیگر عدم موفقیت آمریکا در مواجهه با بهار عربی و ناتوانی در حفظ متحد خود، حسنی مبارک، در مصر آغاز شد. این بی‌اعتمادی در ادامه با سیاست‌های ترامپ در منطقه ادامه یافت. ترامپ با اتخاذ سیاست اول آمریکا و درخواست از شیخ‌نشین‌های خلیج فارس مبنی بر مسئولیت‌پذیری در حفظ ثبات و امنیت منطقه، موجب تسریع روند بی‌اعتمادی و جستجوی رهبران شورای همکاری جهت یافتن شرکای قابل اتکا و اطمینان شد. در دوران ریاست جمهوری جوزف بایدن نیز، خروج نیروهای آمریکایی از افغانستان که تا حد زیادی نشان‌دهنده عدم تمایل آمریکا جهت تعمیق حضور خود در منطقه بود، اعراب خلیج فارس را بیش از پیش مصمم کرد به دنبال بدیلی قابل اتکا برای امنیت منطقه و حفاظت از منافع خویش در قبال رقبای منطقه‌ای

خصوصاً جمهوری اسلامی ایران باشند. با این حال نزدیکی شرکای آسیایی و جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله عوامل تسریع‌کننده آسیایی شدن خلیج فارس است.

رشد روابط چینی- ایرانی شیخ‌نشین‌های خلیج فارس را ترغیب به نوعی موازنه‌سازی در قبال جمهوری اسلامی ایران کرد. این کشورها ضمن درک خطر نزدیکی ایران و چین در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی نظیر پروژه راه ابریشم نوین، به سرعت درصدد تغییر موازنه به نفع خود در روابط با چین برآمدند و تا حدی نیز موفق شدند. به دنبال سفر شی جین پینگ، رئیس جمهوری چین، به ریاض در دسامبر ۲۰۲۲ و انتشار بیانیه مشترک چین و ریاض، مواضع تندی از سوی این دو کشور علیه جمهوری اسلامی و نقش آن در فعالیتهای بی‌ثبات‌کننده موشکی و پهبادی، فعالیت‌های هسته‌ای و همچنین حل و فصل اختلافات بر سر جزایر سه‌گانه ایران اتخاذ شد. به‌طور کلی این سطح از واکنش شرکای آسیایی- خلیجی در قبال جمهوری اسلامی نشان از تسریع فرایند آسیایی شدن اعضای شورای همکاری و به‌طور خاص نشان از نقش فزاینده رقابت‌های منطقه در شکل‌دهی به اتحادهای نوظهور از جنس آسیایی- خاورمیانه‌ای است.

تأثیر متغیر ساختار بین‌الملل در شکل‌دهی به فرایند آسیایی شدن خلیج فارس نیز به نوبه خود بسیار قابل توجه و فزاینده است. مسئله انتقال قدرت از غرب به شرق در سال‌های اخیر، مناطق گوناگون جهانی را از چندین جهت متأثر کرده است و منطقه خلیج فارس نیز از این تأثیرات مستثنی نبوده است. این دولت‌ها متأثر از تمرکز قدرت در جهان غرب به رهبری آمریکا برای سالیان طولانی در صدد نزدیکی و تعمیق روابط خود در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی با قدرت‌های غربی بودند اما با مشاهده ظهور قدرت‌های شرقی و افزایش نقش آنان در معادلات بین‌المللی و منطقه‌ای با نوعی الزام مبنی بر نزدیکی و تعمیق روابط در حوزه‌های مذکور با قدرت‌هایی نظیر چین و هند در عین حفظ روابط با قدرت‌های غربی مواجه شدند. افزون بر این مسئله، اهمیت یافتن بنیان‌های اقتصادی قدرت و ملزومات آن نظیر اهمیت اقتصاد غیررانتی در نظم نوین جهانی و ضرورت همگام‌سازی توسعه داخلی و روابط خارجی با آن در کنار وقوع تحولاتی چون جهانی شدن و افزایش آگاهی‌ها و مطالبات اقتصادی جوامع، تأثیر فزاینده‌ای بر ذهنیت رهبران نوین، دولت‌ها و جوامع این منطقه جهت اتخاذ رویکردهایی در سیاست خارجی در راستای توسعه اقتصادی

و افزایش توان سیاسی و کنشگری فعال در تحولات نوین بین‌المللی داشته است. از این رو بنظر می‌رسد متغیر ساختار بین‌المللی تاثیر بیشتری نسبت به سایر متغیرها در آسیای شدن خلیج فارس داشته چرا که بر هر سه متغیر فردی، دولت و جامعه اثرات ثانویه مهمی به‌مراه داشته است.

تمامی تحولات فوق که در چهار متغیر سطح تحلیل کلان و خرد اعم از فردی، دولت، جامعه و ساختار بین‌المللی انعکاس یافته است، طی دهه‌های اخیر به‌عنوان مؤلفه‌های تسریع‌بخش بر فرایند آسیایی شدن خلیج فارس اثر گذاشته‌اند. هریک از این تحولات در آسیایی شدن خلیج فارس و جهت‌گیری آسیایی اعضای شورای همکاری نقش خاصی را ایفا کرده اما به‌طور خاص تغییرات در ساخت داخلی اعضای شورا نظیر تغییر در نسل رهبران و دولت‌ها و جوامع عربی منحصربه‌فرد بوده است. در عین حال تغییرات در سطح ساختار بین‌المللی نقشی پررنگ‌تر و مؤثرتر داشته است. این مهم معلول دو علت اساسی است. از یک سو هرگونه تغییر و انتقال قدرت میان بلوک‌های قدرت، تمامی زیرسیستم‌ها و مناطق جهانی را متأثر خواهد کرد و الزاماتی را برای کنشگران در تمامی مناطق به وجود می‌آورد.

اعضای شورای همکاری، همان‌گونه که در دهه‌های پس از استقلال در چتر حمایتی بریتانیا بودند یا در دهه‌های یک‌تازی آمریکا جهت تضمین امنیت و بقای خود و بهره‌مندی از منافع اقتصادی و سیاسی و موازنه‌سازی در قبال رقبای منطقه‌ای در تلاش برای ائتلاف و نزدیکی با این ابرقدرت، روابط خود را به سمت و سوی غرب سوق دادند، امروزه متأثر از تغییرات در ساختار بین‌الملل مبنی بر انتقال قدرت از غرب به شرق و آسیایی شدن سایر مناطق جهان به دنبال اهداف فوق با نزدیکی و ائتلاف و اتحاد با کشورهای آسیایی نظیر چین و هند هستند. عامل مهم دیگر تأثیر تحولات در ساختار نظام بین‌الملل بر ذهنیت رهبران نوین شورای همکاری است. بدین معنا که از جمله مهم‌ترین تحولات بین‌المللی، تغییر بنیان قدرت از قدرت کلاسیک نظامی و مسائل امنیتی به بنیان کارکردگرایی اقتصادی است. این مسئله متأثر از منافع و ظرفیت‌های اقتصادی نوظهور در ابرمنطقه آسیا به‌خودی‌خود موجب سوق دادن رهبران نوین به جستجو در آسیا جهت همکاری و بهره‌مندی از این فرصت‌های اقتصادی شده است.

نتیجه‌گیری

آسیایی‌شدن خلیج فارس به جرات مهم‌ترین چرخش سیاسی - دیپلماتیک دهه اخیر در منطقه خاورمیانه است. این رخداد تدریجی عظیم مرهون طیف وسیعی از مؤلفه‌های تسریع‌ساز چندعلیتی در سطوح خرد و کلان کنش خارجی دولت‌های شورای همکاری خلیج فارس اعم از فردی، دولت و جامعه و تعاملات گوناگون تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی است. فارغ از تعاملات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی میان اعضای شورای همکاری و قدرت‌های نوظهور آسیایی که سهم بسیاری در قوام بخشیدن و تداوم روابط میان غرب و شرق آسیا دارند و عملاً سنگ بنای اولیه شکل‌گیری رابطه آسیایی-شورای همکاری را بنا گذاشتند؛ حضور قدرت‌های شرقی در منطقه خلیج فارس و چرخش شیخ‌نشین‌های خلیج فارس به سوی آسیا بیش از هر چیز مرهون مؤلفه‌های تسریع‌ساز چندعلیتی در سطوح خرد و کلان کنش خارجی این دولت‌هاست.

تحلیل و تبیین حضور آسیا در خلیج فارس و وقوع ابرفرایند آسیایی‌شدن خلیج فارس نیازمند اتخاذ رویکردی چندعلیتی و الگویی مبتنی بر سطوح خرد و کلان داده‌ها بود تا نقش تمامی مؤلفه‌ها و عوامل در این راستا سنجیده شود. از این رو همان‌گونه که تغییر و تحولات در سطوح کلان و خرد دولت‌های شورای همکاری و نظام بین‌المللی در دوره زمانی پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی و جنگ جهانی دوم زمینه‌ساز حضور قدرت‌های غربی چون ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس شد؛ حضور قدرت‌های شرقی نظیر چین و هند نیز علی‌رغم اینکه از سابقه تاریخی زیادی در مقایسه با حضور غرب در این منطقه برخوردار نیستند، از دهه‌های اخیر و مشخصاً با آغاز دهه ۲۰۰۰ هم‌زمان با وقوع تحولاتی در ساحت داخلی دولت‌های شورای همکاری خلیج فارس و سطح بین‌المللی پرنگ‌تر شده است.

اهم این تحولات در رویکردی چندعلیتی که دربرگیرنده نقش مؤلفه‌های تسریع‌سازی نظیر تغییر نسل رهبری، ضرورت متنوع‌سازی اقتصاد رانتیر و تضمین بقا سیاسی در کنار ضرورت پاسخگویی به مطالبات فزاینده جوامع عربی در حوزه اقتصادی و تأثیر تحولات ساختاری چون تسریع انتقال قدرت از غرب به شرق، خیزش خارق‌العاده چین و موازنه‌سازی‌های درون منطقه‌ای در خاورمیانه قابل تبیین است. بنابراین هم‌زمان با به قدرت

رسیدن نسل جدید رهبران در کشورهای شورای همکاری نظیر محمد بن سلمان و محمد بن زاید، نوع نگاه و چشم انداز اقتصادمحور- تعامل محور این رهبران زمینه ساز جستجوی فرصت های اقتصادی فراوان در منطقه آسیا با محوریت قدرت های آسیایی مانند چین و هند از سوی رهبران نوین شد. از سوی دیگر دولت های رانتیر شورای همکاری در جستجوی اقتصادی مولد و پویا برای کسب مشروعیت و رضایت جوامع شرطی خود با رهبری رهبرانی از جنس قرن بیست و یکم به تکاپو افتادند و برنامه های چشم انداز خود را به عنوان مکمل هایی برای ابرپروژه راه ابریشم نوین معرفی کردند و در این راستا گام های عظیم اقتصادی- سیاسی و ژئوپلیتیک برداشتند.

هم زمان تحولات در ساختار بین المللی متأثر از نظم در حال گذار رخ داد و فرایند انتقال قدرت از غرب به شرق سرعت یافت و رابطه آسیایی- خلیجی تثبیت شد. در این میان اهمیت متغیر ساختار بین المللی نسبت به سایر متغیرها به شدت افزایش می یابد، چراکه نظام در حال گذار و تغییرات ساختاری از یک سو نقطه آغاز تغییرات در نوع نگرش رهبران نوین شورای همکاری مبنی بر کارکردگرایی اقتصادی و توسعه همکاری های بین المللی بر جای گذاشت و از سوی دیگر وقوع تحولاتی چون جهانی شدن و افزایش آگاهی ها و مطالبات اقتصادی جوامع، تاثیر فزاینده ای بر دولت ها و جوامع برجای گذاشت.

افزون بر این تاثیرات، تغییرات در سطح ساختار بین المللی الزاماتی را در سطوح منطقه ای و بین المللی برای اعضای شورای همکاری نظیر اتحاد و ائتلاف با قدرت های شرقی و موازنه سازی در مقابل ایران ایجاد کرد. اهمیت این متغیر آنگاه بیش از پیش افزایش می یابد که آینده رابطه خلیجی- آسیایی به شدت در گرو تحولات ساختاری است. امروزه روند آسیایی شدن خلیج فارس بخشی از ابرفرایند آسیایی شدن در سطح جهانی است. با این حال به نظر می رسد افزایش حضور قدرت های آسیایی در منطقه به معنای خروج کامل غرب از ساخت سیاسی، امنیتی و اقتصادی خلیج فارس نخواهد بود چراکه کشورهای GCC همچنان روابط خود با آمریکا و غرب را حیاتی در نظر خواهند گرفت و حداقل در زمینه های نظامی- امنیتی تا حد زیادی وابسته به آمریکا و شرکای غربی هستند اما تحولات بین المللی در کنار رخدادهای داخلی اعضای شورای همکاری نشان از افزایش وابستگی های اقتصادی و سیاسی به شرق متأثر از الزامات و اتصالات بین المللی- منطقه ای

دارد و نهایتاً به مرور زمینه‌ساز تسلط تدریجی و فزاینده قدرت‌های شرقی نظیر چین بر معماری امنیتی - غربی خلیج فارس خواهد شد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Fariborz Arghavani

<https://orcid.org/0000-0002-6180-7751>

Pirsalami

Ali Dehghan

<https://orcid.org/0009-0002-8308-2648>

منابع

- احمدی، حمید، (۱۴۰۰)، *سیاست و حکومت در خاورمیانه*، چاپ اول، تهران: نشر نی.
- ارغوانی پیرسلامی، فریبرز، فروتن، فاطمه، (۱۳۹۸)، «تعاملات سعودی - چینی و پیامدهای آن برای امنیت ایران»، *روابط خارجی*، ۱۱(۴۱)، ۶۷-۹۶.
- اولریکسن، کریستین کوس، (۱۳۹۶)، *اقتصاد سیاسی بین‌الملل خلیج فارس*، ترجمه فریبرز ارغوانی پیرسلامی و دیگران، چاپ اول، تهران: نشر مخاطب.
- خانا، پاراگ، (۱۴۰۰)، *آینده آسیایی*، ترجمه محمدرضا مجیدی و محمد جوادی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، خاوران فردا.
- دنمارک، رابرت، (۱۳۹۵)، *بازدرآمدی بر تحلیل سیاست خارجی*، ترجمه ملک ذوالقدر و مهدی میرمحمدی، چاپ اول، تهران: نشر مخاطب.
- کامت، ملاتی و همکاران، (۱۳۹۵)، *اقتصاد سیاسی خاورمیانه*، ترجمه فریبرز ارغوانی پیرسلامی و سحر پیرانخو، چاپ اول، تهران: نشر مخاطب.
- مورن، ژان فردریک، پاکن، جانانان، (۱۳۹۹)، *انزاهای تحلیل سیاست خارجی*، ترجمه وحید بزرگی، چاپ اول، تهران: نشر قومس.

References

- Arab News, (2018), "China Flags Up UAE as Silk Road Mega-hub with \$300m Port Deal", Observed at: 2023/2/06, available at: [https:// www. arabnews. com/node/1418636/business-economy](https://www.arabnews.com/node/1418636/business-economy).

- Arab News, (2018), “KhalifaSat, UAE’s first Emirati-built Satellite, Launches from Japan”, Observed at: 2023/2/06, available at: <https://www.arabnews.com/node/1395571/amp>.
- Azad, S, (2015), *Koreans in the Persian Gulf: Policies and International Relations*, New York: Routledge.
- Barber, B. B, (2020), *Japan's Relations with Muslim Asia*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Bazoobandi, S, (2020), *The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Blanchard, J. M. F, (2021), *China's Maritime Silk Road Initiative, Africa, and the Middle East*, Singapore: Springer.
- Brichs, F. I, (2012), *Political Regimes in the Arab World: Society and the Exercise of Power*, New York: Routledge.
- Brooks, S. G., & Wohlforth, W. C, (2015), “The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-First Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position”, *International Security*, 40(3), 7-53.
- Calvert, P, (1987), *The Process of Political Succession*, New York: Palgrave Macmillan.
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J, (2014), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, New York: Guilford Press.
- Chaziza, M, (2020), “China’s Strategic Partnership with Kuwait: New Opportunities for the Belt and Road Initiative”, *Contemporary Review of the Middle East*, 7(4), 501-519.
- Chaziza, M, (2020), China–Qatar Strategic Partnership and the Realization of One Belt, One Road Initiative, *China Report*, 56(1), 78-102.

- Chowdhury, M., & Rajan, S. I. (2018), *South Asian Migration in the Gulf* (pp. 35-59), Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chu, Y. H., & Zheng, Y. (Eds.), (2020), *The Decline of the Western-Centric World and the Emerging New Global Order: Contending Views*, New York: Routledge.
- CNBC, (2020), “The UAE Successfully Launches Mars Probe, Making History for the Arab World”, observed at: 2023/2/06, available at: <https://www.cnbc.com/2020/07/20/uae-successfully-launches-mars-probe-a-historic-first-for-arab-world.html>.
- CNN, (2021), CNN Exclusive: US intel and Satellite Images Show Saudi Arabia is Now Building its Own Ballistic Missiles With Help of China, observed at: 2023/2/06, available at: <https://www.cnn.com/2021/12/23/politics/saudi-ballistic-missiles-china/index.html>.
- Diwan, K. S, (2017), New Generation Royals and Succession Dynamics in the Gulf States, *Issue Paper*, 2. observed at: 2023/2/06, available at: https://agsiw.org/wp-content/uploads/2017/03/RoyalFactions_Online.pdf.
- Ehteshami, Anoushiravan, (2013), *Dynamics of Change in The Persian Gulf: Political Economy, War and Revolution*, New York: Routledge.
- Findlay, A. M, (2002), *The Arab World*, New York: Routledge.
- Fmprc, (2021), “Wang Yi Talks about China-Arab Cooperation on COVID Response: Set a Fine Example of Solidarity and Cooperation in Difficult Times”, observed at: 2023/2/06, available at: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/wjbz_663308/activities_663312/202103/t20210327_9168121.html.
- Fox, J. W., Mourtada-Sabbah, N., & Al-Mutawa, M, (2006), *Globalization and the Gulf*, Vol. 32, London: Routledge.

- Fulton, J, (2022), “Systemic Change and Regional Orders: Asian Responses to a Gulf in Transitio”, *The International Spectator*, 57(4), 1-19.
- Fulton, J. (Ed.), (2020), *Regions in the Belt and Road Initiative*, Abingdon: Routledge.
- Garlick, J., & Havlová, R, (2020), “China’s “Belt and Road” Economic Diplomacy in the Persian Gulf: Strategic Hedging Amidst Saudi–Iranian Regional Rivalry”, *Journal of Current Chinese Affairs*, 49(1), 82-105.
- Gulf Times, (2018), “China is Qatar’s Key Trading Partner; Trade Volume at QR38.6bn”, observed at: 2023/2/06, available at: <https://www.gulf-times.com/story/612174/China-now-Qatar-s-third-largest-trading-partner-says-top-MCI-official>.
- Gulfmigration, (2016), National and Non-National Populations in GCC Countries (1970-2010), observed at: 2023/2/06, available at: <https://gulfmigration.grc.net/media/graphs/pdf>.
- Hansen, B & Heurlin, B, (2000), *The New World Order: Contrasting Theories*, London: Palgrave Macmillan UK.
- Held, David & Ulrichsen, Kristian, (2011), *The Transformation of the Gulf, Politics, Economics and the Global Order*, New York: Routledge
- Hubbard, B, (2021), *MBS: The Rise to Power of Mohammed Bin Salman*, New York: Tim Duggan Books.
- Hussain, Z, (2016), *Saudi Arabia in a Multipolar World: Changing Dynamics*, New York: Routledge.
- Ishii, M., Hosoda, N., Matsuo, M., & Horinuki, K, (Eds.), (2019), *Asian Migrant Workers in the Arab Gulf States: The Growing Foreign Population and Their Lives*, Boston: Brill.
- Jacques, M, (2009), *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, London: Penguin Books.

- Janardhan, N, (2020), *The Arab Gulf's Pivot to Asia from Transactional to Strategic Partnerships*, Berlin: Gulf Studies at Gerlach Press.
- Kamrava, M, (2018), *Inside the Arab State*, Oxford University Press.
- Kemp, Geoffrey, (2010), *The East Moves West: Indian, China and Asia's Growing Presence in The Middle East*, Washington D.C: Brookings Institution Press
- Khaleej Times, (2018), "UAE, China Lay Solid Foundation for Future During Meeting", observed at: 2023/2/06, available at: [https:// www.khaleejtimes.com/uae/uae-china-lay-solid-foundation-for-future-during-meeting](https://www.khaleejtimes.com/uae/uae-china-lay-solid-foundation-for-future-during-meeting).
- Khanna, P, (2008), *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*, New York: Random House.
- Kumaraswamy, P. R, (2019), *Persian Gulf 2018 India's Relations with the Region*, Singapor: Palgrave Macmillan
- Mason, R. (Ed.), (2021), *New Perspectives on Middle East Politics: Economy, Society, and International Relations*, American University in Cairo Press.
- Mecouncil, (2022), "Sino-GCC Relations Past, Present, and Future Trajectories", (observed: 7/1/2023) at: [https:// mecouncil. org/publication/ china- gcc- relations-past-present-and-future-trajectories-2](https://mecouncil.org/publication/china-gcc-relations-past-present-and-future-trajectories-2).
- Mei, (2022), "China in a Volatile LNG Market and the Stakes for Qatar", observed at: 2023/2/06, available at: [https:// www. mei. edu/publications/ china-volatile-lng-market-and-stakes-qatar](https://www.mei.edu/publications/china-volatile-lng-market-and-stakes-qatar).
- OEC, (2020), "Japan/ United Arab Emirates", observed at: 2023/2/06, available at: [https:// oec. world/ en/ profile/ bilateral-country/ jpn/partner/ are](https://oec.world/en/profile/bilateral-country/jpn/partner/are).
- Olimat, Muhamad S, (2012), *China and The Middle East: From Silk Road to Arab Spring*, New York: Routledge.

- Peterson, J. E, (2001), "Succession in the States of the Gulf Cooperation Council", *Washington Quarterly*, 24(4), 173-186.
- Ptáčková, J., Klimeš, O., & Rawnsley, G. (Eds.), (2020), *Transnational Sites of China's Cultural Diplomacy: Central Asia, Southeast Asia, Middle East and Europe Compared*. Singapore: Springer Nature.
- Quah, D, (2011), "The Global Economy's Shifting Centre of Gravity", *Global Policy*, 2(1), 3-9.
- Rajan, S. I., & Oommen, G. Z. (Eds.), (2020), *Asianization of Migrant Workers in the Gulf Countries*, Singapore: Springer.
- Reardon-Anderson, J. (Ed.), (2018), *The Red Star and the Crescent: China and the Middle East*, Oxford University Press.
- Samaan, J.L, (2018), *Strategic Hedging in The Arab Peninsula: The Politics of The Gulf-Asian*, New York: Routledge.
- Sim, L. C., & Fulton, J, (2023), *Asian Perceptions of Gulf Security (p. 200)*, New York: Taylor & Francis.
- Trading Economics, (2023), "Saudi Arabia Imports from China", observed at: 2023/2/06, available at: [https:// tradingeconomics. com/ saudi- arabia/ imports/china](https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/imports/china)TRAJECTORIES, observed at: 2023/2/06, available at: <https://mecouncil.org/publication/china-gcc>.
- Wilson, R, (2021), *Economic Development in the Middle East (3rd ed.)*, London: Routledge.
- WTO, (2022), "Trade Profiles 2022", observed at: 2023/2/06, available at: [https:// www. wto. org/ english/ res_ e/ publications_ e/ trade_ profiles22_ e.htm](https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles22_e.htm).
- Zhang, Tingting & Wang, Dehua, (2021), *China-Gulf Oil Cooperation Under the Belt and Road Initiative*, Singapore: Springer.

In Persian

- Ahmadi, H, (2021), *Politics and Governance in the Middle East*, Print 1, Tehran: Ney Publication.
- Arghavani, F. Furotan, F, (2019), “Saudi-Chinese Interactions and Its Consequences for Iran’s Security”, *Foreign Relations*, 11(41), 67-96.
- Cammett, M, (2015), *A Political Economy of the Middle East*, Translated by Fareborz Arghavani and Sahar Pirankhou, Tehran: Mokhatab Publication.
- Coates Ulrichsen, K, (2015), *The Gulf States in International Political Economy*, Translated by Fariborz Arghavani and et al., Print 1, Tehran: Mokhatab Publication.
- Denmark, R, (2010), *The International Studies Encyclopedia*, Translated by Malik Zulqadr & Mehdi Mirmohammadi, Tehran: Mokhatab Publication.
- Khana, P, (2021), *The Future of Asia*, Translated by Mohammad Reza Majidi and Mohammad Javadi, Tehran: Khavaran Farda Publication.
- Morin, J. Paquin, J, (2018), *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*, Translated by Vahid Bozorgi, Tehran: Ghoms Publication.

استناد به این مقاله: ارغوانی پیرسلامی، فریبرز، دهقان، علی، (۱۴۰۳)، «آسیایی شدن خلیج فارس؛ تبیین مؤلفه‌های سیاسی-اقتصادی مؤثر بر جهت‌گیری آسیایی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۱۳(۴۸)، ۲۲۳-۲۶۶. Doi: 10.22054/QPSS.2023.73250.3216

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License